

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Історичний факультет

Кафедра історіографії, джерелознавства та археології

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до дипломної роботи

бакалавра

на тему: «Святкування Дня Харківського університету: становлення та трансформація традиції (1805 – 1980-ті рр.).»

Виконала: студентка IV курсу

денної форми навчання

напряму підготовки (спеціальності)

032 «історія та археологія»

Трофименко Ірина Андріївна

Керівник: д.і.н., проф.

Посохов Сергій Іванович

Рецензент: к.і.н., доц. Іващенко Вікторія Юріївна

Харків – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТОК ТРАДИЦІЇ СВЯТКУВАННЯ ДНЯ ХАРКІВСЬКОГО УНІВЕСРИТЕТУ У ДОРАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД.....	16
1.1. Університетські акти та становлення традиції святкування Дня університету.....	16
1.2. Святкування ювілеїв університету.....	28
1.3. Неформальні практики відзначення Дня університету.....	36
РОЗДІЛ 2. ТРАНСФОРМАЦІЯ ТРАДИЦІЇ СВЯТКУВАННЯ ДНЯ УНІВЕРСИТЕТУ У РАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД.....	40
2.1. Руйнація усталених традицій у період реорганізації університету (1920-ті – початок 1930-х рр.) та поступове відродження Дня університету.....	40
2.2. Відзначення 150-річчя Харківського державного університету імені О.М. Горького та відродження святкування Дня університету.....	51
2.3. Еволюція форм святкування Дня університету у 1960-ті – 1980-ті роки.....	66
ВИСНОВКИ.....	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	77
РЕЗЮМЕ	91

ВСТУП

Університетські традиції почали формуватися з моменту заснування університетів. У тому числі, однією з головних подій для університетської спільноти стало святкування щорічного Дня університету. Традиція святкування Дня Харківського університету також розпочала формуватися у першій чверті XIX століття та нерозривно пов'язана зі становленням Харківського університету та його історією.

Будь-які традиції означають, що певні дії та оцінки є усталеними, тобто відтворюються у свідомості людей від покоління до покоління. Л.П. Рєпіна зазначила, що ставлення до минулого та засоби його пізнання дуже щільно пов'язані між собою емоційним та одночасно раціональним сприйняттям, а також ступенем достовірності окремих історичних подій¹. Тож, таким чином, ми можемо простежити, що університетські традиції зберігають присутність минулого в теперішньому часі, вони існують, бо таким чином люди забезпечують зв'язок часів, вони необхідні задля того, щоби зберігати пам'ять, як основу усвідомленої дії.

Саме традиції дають нам право заявити усьому світу про те, що ми є гідними нащадками історичного минулого університетської культури. Про це ми говоримо, коли ведемо історію Харківського університету від Харківського колегіуму, якому зобов'язаний Харків за першу актуалізацію університетської ідеї, яка ще до відкриття університету стала частиною суспільної думки та також мала вплив на відкриття університету в місті². Звичайно, що питання про традиції – це наскрізна тема про неперервність історії університету. Тож, варто простежити цей зв'язок поколінь наочно.

Феномен існування університетських традицій відображає стан університету загалом тому, що він демонструє рівень проявленої університетської культури серед академічного середовища, а також засвідчує

¹ Рєпіна Л. П. История исторического знания: пособие для вузов / Рєпіна А. П., Зверева В. В., Парамонова М. Ю. 2-е изд., стереотип. Москва: Дрофа, 2006. С. 19.

² Посохова Л. Ю. Харківський колегіум (XVIII – перша половина XIX ст.). Харків, 1999. 168 с.

сприйняття самого університету університетською спільнотою. На нашу думку, саме давні культурні традиції класичних університетів відображають специфіку функціонування університетської культури в загальносвітовому культурно-історичному контексті та потребують досконалого вивчення.

Незважаючи на те, що в історіографії існує достатньо великий масив праць, які стосуються безпосередньо історії університетів, одночасно, праць, які безпосередньо присвячені проблемі феномену університетських традицій, існує зовсім невелика кількість. Тож, вивчення університетських традицій, у тому числі й Дня університету, які в літературі характеризуються переважно узагальнено, а саме як культурне явище, не зважаючи на їх еволюційних шлях, є напрочуд важливою справою. Святкування Дня університету є традицією, яка відображає рівень культури, розвитку та самосвідомості університетської спільноти. Дослідження університетських традицій, зокрема, традиції святкування Дня Харківського університету, є актуальним завданням, адже це дозволяє зрозуміти зміни в університетській культурі та стан самого університету в різні епохи.

Хронологічні межі цієї роботи охоплюють період існування Харківського університету у дорадянський та радянський періоди. Власне традиція святкування Дня університету бере початок від заснування Харківського університету, тож нижньою хронологічною межею дослідження варто вважати 1804 р. Верхня хронологічна межа обумовлена 1980-ми рр., тобто існуванням університету у радянський період.

Об'єктом дослідження є традиції Харківського університету.

Предметом дослідження є процес становлення та розвитку традиції святкування Дня університету як певного ритуалу та засобу саморефлексії з боку університетської спільноти та її саморепрезентації.

Метою роботи є дослідження становлення та розвитку традиції святкування Дня Харківського університету від 1804 р. до 1980-х рр..

Для досягнення поставленої мети нами було поставлено декілька дослідницьких завдань:

- виявити етапи становлення та розвитку традиції святкування Дня університету;
- виявити традиційні елементи у святкуванні Дня університету та з'ясувати наскільки вони є усталеними;
- з'ясувати як через святкування Дня університету відбувалися зміни пам'яті університетаріїв та засобах саморепрезентації університету;
- визначити особливості ритуалістики Дня університету на різних етапах його історії.

Як уже зазначалося, в історичній свідомості суспільства завжди присутній зв'язок з минулим, його постійна актуалізація. В тому числі й зв'язок поколінь можливий завдяки успадкованим впродовж століть традиціям, які сучасники вважають гідними для наслідування. У нашому випадку, університетські традиції є джерелом пізнання минулого як самого університету, так і людей, які мають безпосереднє відношення до даної установи. Дослідження університетських традицій, у тому числі й святкування Дня університету, останнім часом стають все більш помітними в історіографії історії університетів.

У нашій роботі ми використовували праці узагальнюючого характеру з історії університетів. В першу чергу, розглядаючи дорядянський період, ми зосередилися на працях наступних авторів – А.І. Авруса, А.Ю. Андрєєва, Ф.А. Петрова, С.І. Посохова¹ та ін. У даних працях переважно аналізувалися Московський, Казанський та Харківський університети, на прикладі яких автори простежували умови зародження та розвитку університетських традицій.

¹ Аврус А. И. История российских университетов. Москва: Московский общественный научный фонд, 2001. 85 с.; Андреев А. Ю. Российские университеты XVIII – первой половины XIX века в контексте университетской истории Европы. Москва: Знак, 2009. 640 с.; Вишленкова Е.А., Галиуллина Р. Х. Профессора и бюрократы: парадоксы университетской автономии в России первой половины XIX века. Москва: Изд. дом гос. ун-та Высшей школы экономики, 2011. 72 с.; Посохов С. И. Университет и город в Российской империи (вторая половина XVIII – первая половина XIX вв.). Харьков: ХНУ им. В. Н. Каразина, 2014. 364 с.; Посохов С. И. Университетский город в Российской империи второй половины XVIII – первой половины XIX веков (К вопросу о роли, степени и каналах немецкого культурного влияния) // Диалог со временем. 2011. Вып. 36. С. 140–165.; Посохов С. И. Уставы университетов Российской империи XIX века как законы и как символы // *Bellicum Diplomaticum v Lublinense*. 2014. С. 115–130.; Петров Ф. А. Формирование системы университетского образования в России. Т. 1. Российские университеты и Устав 1804 года. Москва: Издательство Московского университета, 2002. 416 с.; Пилипенко О. Є. Історіографія становлення університетської освіти в Наддніпрянській Україні в першій половині XIX ст. // *Сторінки історії*. 2019. Вип. 47. С. 73–99.; Университетская идея в Российской империи XVIII – начала XX веков: Антология: учеб. Пособие для вузов / сост. А. Ю. Андреев, С. И. Посохов. Москва: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2011. 527 с.

Дослідники переважно простежували схожі та відмінні риси університетських традицій російських та європейських університетів. Розглянувши особливості розвитку університетів в імперський період, ми звернулися до праць авторів, які досліджували період радянзації вищої освіти, це роботи Д.О. Александрова, О.М. Дмитрієва та ін¹. Одночасно, зважаючи на специфіку історії українських університетів для нас став особливо цікавим так званий «період реорганізації університетів». Цим питанням займалися такі харківські дослідники. як О.М. Богдашина, С.М. Куделко, А.Ю. Парфіненко, О.Л. Рябченко² та ін. Важливо відзначити, що вони у своїх працях актуалізують питання спадкоємності університетської культури, у тому числі й питання безперервності традицій Харківського університету.

Окремо хочеться зосередити увагу на праці О.А. Вішленкової, С.Ю. Малишевої та А.А. Сальнікової «Terra Universitatis: Два века университетской культуры в Казани». Автори на прикладі історії Казанського університету розглянули розвиток університетської культури. Зокрема, говорячи про таку університетську традицію як День університету, автори надають характеристику й відповідним ритуалам. І все ж, можна сказати, що саму традицію святкування Дня університету автори згадують фрагментарно, відносять до загальних університетських свят, не вдаючись до окремого аналізу традиції³. Тим не менш, ювілейна тема є актуалізованою у даній роботі, що й дозволяє нам спеціально виділити цю монографію як основну в даному випадку.

¹ Александров Д. А. Советизация высшего образования и становление советской научно-исследовательской системы // За «железным занавесом»: мифы и реалии советской науки / Под ред. Э. И. Колчинского и М. Хайнеманна. СПб: Наука, 2002. С. 152–165.; Дмитриев А. Н. Переизобретение советского университета // Философско-литературный журнал «Логос». 2013. № 1. С. 41–64.

² Богдашина О. М., Куделко С. М. Харківський класичний університет і Харківський інститут народної освіти: проблеми спадкоємності (історіографічні сюжети): до 100-річчя реформи університетської освіти в Україні // Універсум історії та археології. 2020. Вип. 1. С. 16–25.; Парфіненко А.Ю. Розуміння суспільно-політичної ролі української вищої школи в радянській публіцистиці 1920-х – початку 1930-х років // Історіографічні дослідження в Україні: Зб. наук. пр. 2008. Вип. 18. С. 415–426.; Парфіненко А.Ю. У пошуках причин «ліквідації» університетів України (аналіз радянської журнальної публіцистики 1920-х–початку 1930-х років). Харків: САМ, 2008. 208 с.; Рябченко О. Л. Радянська влада і колективи вищої школи. Суспільство і влада в радянській Україні років непу (1921–1928). Колективна монографія. Том 1. / Відп. ред. С. Кульчицький. Київ: Інститут історії України НАН України, 2015. С.571–655.

³ Вишленкова А.Е., Мальшева С.Ю., Сальникова А.А. Terra Universitatis: Два века университетской культуры в Казани. Казань: Казан. гос. ун-т, 2005. С. 429 – 449.

Також звернемо увагу на дослідження ювілейної університетської культури, яке здійснив С.І. Посохов. Автор розглядає ювілейну культуру університетів як еволюційний процес: від запозичення традицій європейських університетів, через їх певне заперечення у радянський період та до відновлення традицій, у тому числі й завдяки ювілеям¹. Також С.І. Посохов окремо розглядає традицію святкування Дня Харківського університету. Зокрема, дослідник акцентує увагу на зародженні та розвитку окремих елементів університетських традицій, а також розглядає стан та значення університетських традицій у контексті сучасного функціонування університетів загалом². Про університетські традиції ми також дізнаємося з праці Т.Н. Жуковської (проте, на жаль, ця робота має описовий характер)³.

Зважаючи на специфіку нашого дослідження, й враховуючи, що День Харківського університету складається з ритуалізованих складових, для нас було актуальним звернути увагу на деякі елементи. Серед них – це традиційні публічні промови, тож при їх дослідженні нам допомогли праці таких дослідників, як Л.П. Бурмістрової, М.В. Нефедової, С.І. Посохова, М. Тимошенка⁴.

Також серед досліджень ювілейної університетської культури варто згадати Л.П. Рєпіну, яка у своїх працях намагалася узагальнити осмислення ювілейної культури в цілому⁵. Через аналіз ювілейних історій університету в своїй статті Л.П. Рєпіна звертає увагу на форму та зміст цього історіографічного жанру, а також аналізує яке значення ці видання мали для університетської спільноти.

¹ Посохов С.И. Университетская юбилейная культура на Востоке Европы // *Res Historica*, 2015. №39. С. 171 – 189.

² Посохов С.И. Юбилей Харьковского университета // *Отечественная история*. 2004. №6. С. 141 – 148.; Посохов С. И. Университет и город в Российской империи (вторая половина XVIII – первая половина XIX вв.). Харьков: ХНУ им. В. Н. Каразина, 2014. 364 с.

³ Жуковская Т. Н. Университеты и университетские традиции в России. Петрозаводск: Издательство Петрозаводского государственного университета, 2011. 140 с.

⁴ Бурмистрова Л.П. Публичные лекции профессоров и преподавателей Казанского университета: XIX в. Казань: Изд-во Казанского ун-та, 2002. 159 с.; Нефёдова М. В. Актовые речи профессоров Казанского университета как форма организации воспитательного процесса студентов // *Психология, социология и педагогика*. 2013. № 4. URL: <http://psychology.snauka.ru/2013/04/2126> (дата звернення: 07.02.2021).; Посохов С. И. Механизмы саморепрезентации университета: торжественные акты в университетах Российской империи (вт. пол. XVIII – перв. пол. XIX вв.) // *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка*. Серія: Історичні науки 2011. Вип. 87. № 8. С. 10–15.; Посохов С. И. Традиции проповеди в актовых речах профессоров университетов Российской империи (вторая половина XVIII – первая треть XIX в.) // *Диалог со временем*. 2019. Вып. 66. С. 154–175.

⁵ Рєпина Л. П. Юбилейные истории университетов как жанр современной российской историографии // *Диалог со временем*. 2017. Вып. 60. С. 142–152.

Таким чином, ми бачимо, що університетські ювілеї є важливою темою в історіографії. Це пов'язано з тим, що університетська спільнота завжди цікавилася власною історією та традиціями. Також тема університетських традицій дозволяє зрозуміти університетську культуру загалом, де ювілейна культура є важливою складовою. Одночасно, незважаючи на те, що окремі традиційні елементи університетської культури є гарно вивченими, проте ґрунтовної спеціальної узагальнюючої праці, де б досліджувалася традиція відзначення Дня Харківського університету від заснування до сьогодення на даний момент немає. Саме тому можна зробити висновок про те, що День університету як університетська традиція в Харківському університеті має бути предметом спеціального вивчення.

Джерельну базу дослідження складають публікації, які стосуються відзначення Дня Харківського університету та охоплюють дорадянський та радянський періоди. Відповідно, письмові джерела, які використані у цій праці, можна розділити на декілька груп, які дають можливість простежити еволюцію Дня університету:

- 1) періодичні видання XIX –XX століття;
- 2) джерела особового походження;
- 3) історіографічні джерела, створені у досліджуваній період;
- 4) діловодна документація Харківського університету;
- 5) нормативно-правові документи, пов'язані з діяльністю Харківського університету протягом XIX –XX століття;
- 6) усні джерела.

Перша група періодичних джерел була умовно розділена на підгрупи: 1.1) університетська періодика Харківського університету; 1.2) місцеві періодичні видання.

Важливо, що у нашому дослідженні представлено комплекс періодичних видань Харківського університету. Для характеристики формування університетської традиції святкування Дня Харківського університету у першій половині XIX століття використовувався комплекс опублікованих актових

промов професорів, таких як «Акт в Императорском Харьковском университете» и «Речи говоренные в торжественном собрании...»¹. Ці матеріали дозволили проаналізувати такий традиційний елемент святкування Дня університету як публічні промови.

Місцеві періодичні видання дореволюційного періоду, а саме газети «Харьковские губернские ведомости»², «Утро»³ і «Южный край»⁴, висвітлювали на своїх сторінках суспільно важливі події з історії університету, зокрема, містили статті, присвячені університетським темам. Таким чином, дані періодики широко висвітлювали на своїх сторінках перебіг університетських церемоній, публікували ювілейні привітання професорів, спогади вихованців, тощо.

У свою чергу, у радянський період до університетської періодики ми відносимо «За більшовицькі кадри»⁵, «Сталінські кадри»⁶ та «Харківський університет»⁷. На сторінках університетської газети було широко представлено хід ювілейних святкувань, привітання уряду, професорів, випускників тощо. Також завдяки даним місцевої періодики – газети «Вечірній Харків», «Красное

¹ Акт в Императорском Харьковском университете 30 августа 1847 года. Харьковский Императорский университет. Харьков: Университетская типография, 1847. 70 с.; Акт в Императорском Харьковском университете 8 сентября 1858 года. Харьковский Императорский университет. Харьков: Университетская типография 1858. 89 с.; Речи, говоренные в торжественном собрании 17 января 1805 года при открытии Императорского Харьковского университета. Харьковский Императорский университет. Харьков: Университетская типография, 1806. 34 с.

² Багалея Д. И. Харьковские университетские торжества в первые годы существования университета // Харьковские губернские ведомости. 1892. 17 янв. №15. 31 с.; Открытие памятника В. Н. Каразину // Харьковские губернские ведомости. 1907. № 137. 21 июня.

³ В годовщину университета // Утро: политическая, общественная, литературная и экономическая газета. 1912. 8 января. № 1542. С. 7.; К 107-й годовщине Харьковского университета // Утро. 1912. 19 янв. № 1551. С. 4.; Утро: политическая, общественная, литературная и экономическая газета. 1912. (№ 1544). 11 января. 8 с.

⁴ Сумцов Н. Ф. К оценке университетского дня // Южный край. 1909. № 9592. 21 янв. С. 4.; Празднование годовщины университета 17 янв. 1899 г. в Петербурге [бывшими харьк. студентами] // Южный край 1899. № 6199. 21 янв. С. 3.; Южный край: ежедневное издание. Газета общественная, литературная и политическая. 1881. № 17. 18 (30) января. С. 4.; Южный край: ежедневное издание. Газета общественная, литературная и политическая. 1882. № 365. 17 (29) января. С. 4.; Южный край: ежедневное издание. Газета общественная, литературная и политическая. 1903. № 7940. 14 декабря. С.5.

⁵ За більшовицькі кадри. 1940. №24-28. 29 червня. С. 1-9.

⁶ Сталінські кадри 1955. №13 – 14 (809-810). 18 квітня.; Сталінські кадри. 1955. № 15 (811). 19 квітня.

⁷ Харківський університет 1975. № 11-13 (2141 – 2143). 11 лютого.; Харківський університет 1980. № 4. (2255) 11 березня.; Харківський університет 1985. № 9 – 10 (2952 – 2953). 29 січня.; Харківський університет 2000. №4 (3751). 7 березня.; Харківський університет 2012. № 15 (3990). 13 листопада.

знамя», «Соціалістична Харківщина»¹ – ми можемо краще зрозуміти рівень ознайомлення суспільства про ювілеї Харківського університету.

Таким чином, саме ця група джерел дозволяє продемонструвати не лише обізнаність університетської спільноти чи місцевих жителів щодо університетських подій, а ще й прослідкувати роль університету у формуванні міської свідомості. Зокрема, завдяки саме матеріалам періодики ми простежуємо спільне та відмінне у традиції святкування Дня університету протягом різних періодів.

Джерела особового походження, які були використані у дослідженні, це спогади професорів та вихованців² університету, епістолярні матеріали³, а також вітальні телеграми⁴. Дана група джерел дозволяє зрозуміти особливості відношення до традиції святкування Дня університету університетської спільноти.

Третя група – історіографічні джерела. У цю групу ми відносимо наукові роботи з історії університету, що створювалися до університетських ювілеїв. При цьому ми згодні з думкою, що в сучасному теоретичному осмисленні ювілейний жанр історії університетів має більший інформативний потенціал в якості описового джерела, аніж концептуального дослідження історії⁵.

¹ Вечірній Харків 1985. 29 січень. №24 (4850).; Красное знамя. 1985. № 19 (11699). 29 января.; Славный путь. До 140-річчя ХДУ // Красное знамя. 1945 р. 16 грудня. С.1.; Соціалістична Харківщина 1985. № 19 (17077). 29 січня.

² Воспоминание 12 января 1855 г.: Учено-лит. ст. проф. и преподавателей имп. Моск. ун-та, изд. по случаю его столет. юбилея. Москва: Тип. Моск. ун-та, 1855. 94 с.; Розальон-Сошальский А. Г. Мои воспоминания // Харківський університет ХІХ – початку ХХ століття у спогадах його професорів та вихованців : у 2 тт. / уклад. Б. П. Зайцев та ін. Харків, 2011. Т. 1. С. 33–39.; Хмарин Л. Рассказы старого студента: Gaudeamus igitur... // Южный край. 1891. № 3519. 31 марта. С. 2.

³ Лист академіка Соколовського // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 5б. Арк. 26.; Лист професора Л.С. Длугача від 20.04.1955 р. // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 6а. Арк. 237.

⁴ Вітальна телеграма від АН СРСР та комісара народної освіти УРСР П. Г. Тичини // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 17. П. 2. Арк. 16.; Вітальні телеграми від управління вищої школи Раднаркому УРСР та Президії АН УРСР // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 17. П. 2. Арк. 15.; Вітання від колишнього університетського служителя Миколи Чудного // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 5б. Арк. 75.; Вітання від піонера кооперативного руху в Україні, вихованця Харківського університету М.В. Левитського // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 5б. Арк. 77. та ін.

⁵ Репина Л.П. Юбилейные истории университетов... С. 142 – 152.

Таким чином, ми поділяємо ювілейні праці на підгрупи: 3.1) Індивідуальні наукові праці професорів з історії Харківського університету¹. 3.2) Колективні ювілейні видання, присвячені підведенню підсумку історії діяльності університету за визначений період².

Перша підгрупа історіографічних джерел, написаних у процесі досліджуваної нами доби, полягає у оцінюванні сучасниками історії Харківського університету як спадкоємців університетських культурних традицій. До цієї групи у дорадянський період ми відносимо праці А. Рославського-Петровського та К. Фойгта, які зробили історико-статистичний аналіз Харківського університету³. Також значну інформативну цінність у вивченні історії імператорського Харківського університету має двотомна праця Д.І. Багалія «Опыт истории Харьковского университета (по неизданным материалам)»⁴, присвячена історії перших тридцяти років існування Харківського університету, що публікувалася протягом 1893–1898 років. Дане дослідження містить велику кількість цитувань оригіналів документів університетського архіву, які на сьогодні не збереглися. Також Д.І. Багалій залишив для нас оповідь про перші ювілеї університету – «Харьковские университетские торжества в первые годы существования университета»⁵ тощо.

До матеріалів другої підгрупи історіографічних джерел ми відносимо наступні ювілейні видання: колективна праця «Краткий очерк истории

¹ Багалей Д. И. Как готовится Харьковский университет к своему столетнему юбилею? // Приднепров. край. 1905. 17 янв. № 2401. С. 3.; Рославский-Петровский А. Краткое историко-статистическое обозрение Императорского Харьковского университета. Харьков, 1850. 23 с.; Фойгт К.К. Историко-статистические записки об Императорском Харьковском университете и его заведениях от основания Университета до 1859 года. Харьков: Университетская типография, 1859. 172 с.

² Багалей Д. И. Краткий очерк истории Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805-1905) / Д. И. Багалей, Н. Ф. Сумцов, В. П. Бузескул. Харьков: Тип. ун-та, 1906. 329 с.; Историко-филологический факультет Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805 –1905) / Под ред. М. Г. Халанского, Д. И. Багалая. Харьков: Типография Адольфа Дарре, 1908. 388 с. та ін.

³ Рославский-Петровский А. Краткое историко-статистическое обозрение Императорского Харьковского университета. Харьков, 1850. 23 с.; Фойгт К.К. Историко-статистические записки об Императорском Харьковском университете и его заведениях от основания Университета до 1859 года. Харьков: Университетская типография, 1859. 172 с.

⁴ Багалей Д. И. Опыт истории Харьковского университета (по неизданным материалам). Т. 1. (1802-1815). Харьков: Паровая Типография и Литография Зильберберг, 1893–1898. 1204 с.; Багалей Д.И. Опыт истории Харьковского университета (по неизданным материалам). Т.2 (1815-1835). Харьков: Паровая Типография и Литография М. Зильберберг и С-вья, 1904. 1136 с.

⁵ Багалей Д. И. Харьковские университетские торжества в первые годы существования университета // Харьковские губернские ведомости. 1892. 17 янв. №15. 31 с.

Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805-1905)» Багалія Д.І., Бузескула В.П., Сумцова М.Ф.¹. Також для нас є важливими ювілейні історії факультетів до сторіччя Харківського університету², у яких зафіксовано різні етапи розвитку університетських структур. Сюди ж ми відносимо праці радянських істориків – це «Короткі нариси з історії Харківського держуніверситету ім. О. М. Горького, 1905-1940 рр.: ювілейне видання», «Харьковский государственный университет им. А. М. Горького за 150 лет» та «Харьковский государственный университет, 1805-1980: Исторический очерк»³.

До четверної групи джерел ми відносимо діловодну документацію імператорського Харківського університету. В рамках дослідження Дня Харківського університету ми використовуємо: звітну документацію адміністративних органів університету⁴, накази по університету⁵, плани

¹ Багалей Д. И. Краткий очерк истории Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805-1905) / Д. И. Багалей, Н. Ф. Сумцов, В. П. Бузескул. Харьков: Тип. ун-та, 1906. 329 с.

² Историко-филологический факультет Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805 – 1905) / Под ред. М. Г. Халанского, Д. И. Багалей. Харьков: Типография Адольфа Дарре, 1908. 388 с.; Медицинский факультет Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805 – 1905) / Под ред. И. П. Скворцова, Д. И. Багалей. – Харьков: Изд. ун-та, 1905-1906. 309 с.; Физико-математический факультет Харьковского университета за первые 100 лет его существования (1805-1905) / Под ред. И. П. Осипова, Д. И. Багалей. Харьков: Тип. Дарре, 1908. 248 с.; Юридический факультет Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805 – 1905) / Под ред. М. П. Чубинского, Д. И. Багалей. Харьков: Изд. Харьк. ун-та, 1908. 309 с.

³ Короткі нариси з історії Харківського державного університету ім. О. М. Горького, 1905 – 1940 рр.: ювілейне вид. / Відп. ред. К. М. Віч. Харків: Вид-во ун-ту, 1940. 132 с.; Харьковский государственный университет им. А. М. Горького за 150 лет. / отв. ред. С.М. Короливский. Харьков: изд-во Харьк. ун-та, 1955. 386 с.; Харьковский государственный университет 1805 – 1980. Исторический очерк. Харьков: Вища школа. Изд-во при Харьк. ун-те, 1980. 160 с.

⁴ Записка Совета Императорского Харьковского университета по вопросу об условиях, при которых возможно достижение нормального течения университетской жизни / Коллект. автор. Харьков: Типография и Литография М. Зильберберг и С-вья, 1905. 8 с.; Извлечение из отчета императорского Харьковского университета за 1879 год // Записки Императорского Харьковского университета 1880. Т. 1, ч. неофиц. С. 1–17.; Отчет о состоянии и деятельности Императорского Харьковского университета за 1892 год // Записки Императорского Харьковского университета. Харьков, 1893. Кн. 2. С. 85–212.

⁵ Приказ № 31 по ХГУ им. А.М. Горького от 23 августа 1949 г. // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 6. Арк. 2.; Приказ № 84 по ХГУ им. А.М. Горького от 14 октября 1956 г. // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 4. Арк. 1.; Приказ № 104 по Харьковському ордену Трудового Знамени гос ун-ту им. А. М. Горького // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 6А. Арк. 50. та ін.

організації ювілейних заходів, виставок, екскурсій та ін.¹, стенограми засідань², кошториси³ тощо. В таких документах містяться цінні для дослідження данні про процеси підготовки щорічних урочистих актів, ювілеїв університету, витрати та розгляд інших організаційних питань університетських ювілейних практик.

Група державних нормативно-правових актів, розглянутих у ході роботи, в основному складається з університетських статутів, урядових розпоряджень тощо⁴. Документи цієї групи надають нам інформацію щодо практики проведення Дня університету у стінах Харківського університету.

До шостої групи джерел відносяться усні джерела. Мається на увазі робота з результатами інтерв'ювання викладачів та вихованців університету у рамках усноісторичного проекту «Образи університетської науки: Харківський університет у 1940 – 1980-х роках», що дозволяє уточнити та доповнити відношення до святкування Дня університету членів університетської корпорації⁵.

Таким чином, аналіз джерельної бази дослідження свідчить про її репрезентативність: використані джерела дозволяють успішно відповісти на

¹ План докладов о 130-летнем юбилее Харьковского государственного университета // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 5А. Арк. 18; План ювілейних торжеств по случаю 150-летия ХГУ им. А.М. Горького // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 4. Арк. 3.; План обеспечения проведения празднования 150-летия ХГУ им. А.М. Горького 16-26 апреля 1955 г. // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 6А. Арк.1. та ін.

² Стенограма урочистого засідання Університету разом з представниками партійних і громадських організацій м. Харкова, присвячено 150 –річному ювілею Харківського державного університету ім. О.М. Горького // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 6А. Арк. 67.

³ Сводная смета расходов на проведение 150-летнего юбилея ХГУ им. А.М. Горького // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 6А. Арк. 18.; Смета по празднованию юбилея Харьковского государственного университета // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф.7. О.14. П.56. Арк. 19.

⁴ Устав Императорского Харьковского университета // Периодическое сочинение об успехах народного просвещения. СПб: Имп. Акад. наук, 1805. № 10. С. 225–290.; Общий устав Императорских российских университетов. Харьков: Университетская типография, 1837. 50 с.; Указ Президії Верховної Ради СРСР про нагородження ХДУ імені О.М. Горького Орденом трудового Червоного прапора // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П.4. Арк. 9. та ін.

⁵Інтерв'ю з П.Г. Вовкорізом, м. Харків. Інтерв'юєр: Дурицький П.С. // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 21. П. 2. 23 л.; Інтерв'ю з І.А. Люличевой от 02.12.2013, г. Харьков. // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 21. П. 2. 19 л.; Інтерв'ю з Н.О. Мечедловым-Петросьяном от 12. 05. 2015, г. Харьков. Інтерв'юєр: Зайцев С.В. // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 21. П. 2. 34 л.; Інтерв'ю з Л.А. Пономаренко от 05.2007, г. Харьков. Інтерв'юєр: Приз Е.С. // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 21. П. 2. 2 л.; Інтерв'ю з О.Ф. Търновым от 28.05.2014, г. Харьков. Інтерв'юєр: Кирьян А.Н. // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 21. П. 2. 25 л.; Інтерв'ю з В.А. Шалаевым от 04.12.2018, г. Харьков. Інтерв'юєр: Гончарова А.Р., Матузкова М.В. // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 21. П. 2. 17 л.

поставлені дослідницькі завдання, надають достовірну інформацію та надають можливість з різних боків проаналізувати традицію святкування Дня університету саме в Харківському університеті.

Методологія та методи дослідження. Досліджуючи університетські традиції, ми зверталися до методологічних принципів, які набули розповсюдження в межах культурної історії¹. Для виконання завдань дослідження нами було використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження. Загалом, ми використовували текстологічний, порівняльний, історико-типологічний та історико-генетичний методи.

Щодо окремих згадок про День університету ми використали текстологічний метод, що дозволило нам виділити в матеріалах ключові слова, смисли тексту, які характеризують досліджувану традицію. У результаті було виділено та систематизовано елементи традиції Дня університету. Для подальшої трактовки одержаного масиву даних та вивчення змісту джерела було використано історико-генетичний та історико-типологічний методи. Історико-типологічний метод зробив можливим розподіл традиційних форм на групи (уставлені та змінні), а за допомогою історико-генетичного методу було можливо простежити причини, особливості розвитку та становлення традиційних елементів традиції святкування Дня університету в Харківському університеті протягом досліджуваного періоду.

Наукова новизна роботи полягає у тому, що була зроблена спроба виявити та проаналізувати традиції святкування Дня Харківського університету за тривалий проміжок часу. Зокрема, було з'ясовано як відбувалося формування цих традицій та запровадження певних.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки знайшли відображення у доповідях на Міжнародній краєзнавчій конференції молодих учених «Краєзнавство та краєзнавці: досвід минулого та сьогоденні завдання (до 120-річчя від дня народження професора А.Г. Слюсарського)» (4

¹ Бёрк П. Что такое культуральная история? Москва: Изд. Дом Высшей школы экономики, 2015. 240 с.

грудня, 2020 р.) та на засіданні студентського наукового гуртка історіографії джерелознавства та спеціальних історичних дисциплін (12 травня, 2021 р.).

Дослідження структурно поділено на вступ, а також два розділи, що зумовлено поступовістю вирішення дослідницьких завдань і досягнення поставленої мети. Таким чином, у першому розділі було прослідковано становлення та розвиток традиції святкування, виділені традиційні елементи у святкуванні Дня Харківського університету протягом дореволюційного періоду. У другому розділі окреслено традицію святкування як університетського ритуалу, виділено його традиційні елементи у радянський період. Логічним завершенням роботи є висновки, де зазначені результати нашого дослідження, та список використаних джерел та літератури.

РОЗДІЛ 1. ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТОК ТРАДИЦІЇ СВЯТКУВАННЯ ДНЯ ХАРКІВСЬКОГО УНІВЕСРИТЕТУ У ДОРАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД

1.1. Університетські акти та становлення традиції святкування Дня університету

Традиція святкування Дня Харківського університету бере свій початок з першої чверті XIX століття та нерозривно пов'язана зі становленням Харківського університету та його історією. Традиція святкувати День університету не була б можливою, якби університет не був важливим не лише для членів вищої школи, а й для міста загалом. Цьому сприяв просвітитель Василь Назарович Каразін, який мав підтримку з боку імператора Олександра I у перші роки його правління, заслуживши прихильність створеною програмою реформ у державі¹. Як відомо він був автором «Предначертания о Харьковском университете»². В.Н. Каразін створив проєкт нового навчального закладу, не схожого на інші, який у перспективі мав набути не лише загальнодержавного, а й міжнародного значення³. Одразу зазначимо, що цей проєкт залишився на папері, а університет діяв згідно з університетським Статутом⁴. Щодо наступних дій В.Н. Каразіна відомо, що 1 вересня 1802 р. він звертався до місцевого дворянства, запевняючи у необхідності створити університет, та з проханням надати для цього кошти, красномовно апелюючи до того, що Слобідсько-Українська губернія «предназначена разлить вокруг себя чувства изящности и просвещения. Она может быть для России то, что древние Афины для Греции»⁵. На зібранні дворянством було вирішено прийняти проєкт про заснування

¹ Вовк О. І. Постать Василя Каразіна в історіографії. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. С. 65.

² Каразин В. Н. Предначертание о Харьковском Университете, представленное в Харькове полному Дворянскому Собранию 29-го августа 1802 года и послужившее основанием приговору оного Собрания 1 сентября / Сочинения, письма и бумаги В. Н. Каразина, собранные и редактированные проф. Д. И. Багалеем. Харьков: Университетская типография, 1910. С. 523–534.

³ Петров Ф. А. Формирование системы университетского образования в России. Т. 1. Российские университеты и Устав 1804 года. Москва: Издательство Московского университета, 2002. С. 207.

⁴ Устав Императорского Харьковского университета // Периодическое сочинение об успехах народного просвещения. СПб: Имп. Акад. наук, 1805. № 10. С. 225–290.

⁵ Багалеј Д. И. Харьковские университетские торжества в первые годы существования университета // Харьковские губернские ведомости. 1892. 17 янв. №15. С. 4.

Харківського університету та профінансувати сумою 400 000 тис. руб.¹. Таким чином, В.Н. Каразін зміг не лише привернути увагу місцевого дворянства, а й залучити їх до створення університету. На жаль, невдовзі В.Н. Каразін був усунутий від університетських справ через те, що його власні задуми іноді провокували зіткнення з різними особами, що були невдоволені його баченням університетської реформи², тож засновник університету не був присутнім на урочистій церемонії відкриття³, хоча зробив величезний вклад і в справу підготовки інавгурації університету.

Як зазначив Д.І. Багалій засновник Харківського університету бажав відкриття університету ще у 1803 р. та навіть передчасно наказав позначити університетську будівлю табличкою з написом: «Государственный университет»⁴, тоді ж він створив церемоніал відкриття університету⁵. Задум полягав у тому, щоб якомога пишніше відсвяткувати день відкриття. Втіленням даного задуму займався комітет університету, тож офіційне відкриття університету відбувалося за іншим церемоніалом, складеним одним із співзасновників університету професором І.Ф. Тимковським, зважаючи на проект В. Н. Каразіна. Новостворена програма відкриття була скромнішою за проект церемоніалу В.Н. Каразіна, але проведена з урахуванням загальних тенденцій характерних для урочистих подій у XVIII-XIX ст.⁶.

Наявність готового церемоніалу та статуту, який був опублікований 5 листопада 1804 р. та ознаменував оформлення університетської реформи Олександра І, де знайшов початок своєї історії і Харківський університет⁷, ще не означало повноцінне відкриття. Дати можливого відкриття університету змінювалися у зв'язку з різними причинами: зайнятість представників міської

¹ Иляшевич Л. В. Краткий очерк истории харьковского дворянства. Харьков: Типография М. Зильберберга, 1885. С. 70–72.

² Болебрух А. Г., Куделко С. М., Хридоchкін А. В. Василь Назарович Каразін (1773-1842). Харків: Вид-во «Авто-Енергія», 2005. С. 147–148.

³ Вовк О. І. Постаць Василя Каразіна в історіографії... С. 70.

⁴ Багалей Д. И. Опыт истории Харьковского университета (по неизданным материалам). Т. 1. (1802-1815). Харьков: Паровая Типография и Литография Зильберберг, 1893–1898. С. 189-190.

⁵ Багалей Д. И. Харьковские университетские торжества... С. 14.

⁶ Багалей Д. И. Опыт истории Харьковского университета... С. 191.

⁷ Университетская идея в Российской империи XVIII – начала XX веков... С. 15.

влади, очікування приїзду певних осіб, а потім затримка церемонії відкриття через те, що не отримали вчасно зазначених грамоти та університетського статуту¹. В решті-решт, обрана для відкриття дата змінювалася: 30 серпня, 15 вересня 1804 р. Нарешті, публічний церемоніал відкриття університету відбувся 17 січня 1805 р.², який приурочили до загального зібрання місцевого дворянства³.

Відомий вчений М.В. Ломоносов надавав неабиякого значення інавгурації та свідчив, що лише з моменту інавгурації університет можна вважати діючим⁴. Відповідно, День відкриття університету мав важливе культурне значення для міста, адже ідея університету вже була підтримана суспільством – дворянство, купці, міщани, військові чи просто приватні особи зробили свій внесок задля того, щоб університет розпочав свою роботу⁵. Це свято стало подією, яка залишила свій відбиток у «в летописи скромной жизни тогдашнего Харькова»⁶. Це було дійсне «свято освіти» не лише для міста, а й для «полуденного краю Росії»⁷.

Розуміючи важливість взаємозв'язку на початковому етапі суспільної підтримки, варто виділити окремо відношення до університетської ідеї місцевого духовенства. Ідею відкриття університету місцеве духовенство підтримувало, зокрема відзначимо харківського єпископа Христофора Сулиму та протоієрея Андрія Прокоповича⁸. На початку XIX ст. ця підтримка була важливою, тому що релігійний аспект та духовні традиції грали вагомую роль, будучи компонентом духовного життя суспільства. Важливим є й той факт, що 17 січня – це день Святого Антонія – покровителя тих, хто навчав, і тих, хто навчався. Побудована згодом університетська церква була освячена в ім'я цього святого⁹.

¹ Багалей Д. И. Опыт истории Харьковского университета... С. 190.

² Багалей Д. И. Харьковский университетские торжества... С.14–16.

³ Там само. С. 16–21.

⁴ Андреев А. Ю. Университетская идея в понимании М. В. Ломоносова // Вестник Московского университета. Серия 8. История. 2011. №5. С. 55.

⁵ Багалей Д. И. Опыт истории Харьковского университета... С. 190–191.

⁶ Иляшевич Л. В. Краткий очерк истории харьковского дворянства... С. 72

⁷ Багалей Д. И. Краткий очерк истории Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805-1905) / Д. И. Багалей, Н. Ф. Сумцов, В. П. Бузескул. Харьков: Тип. ун-та, 1906. С. 11.

⁸ Багалей Д. И. Опыт истории Харьковского университета... С. 190–191.

⁹ Свято-Антоніївська університетська церква / Уклад.: Петровський В. В., о. Володимир (Швець), Куделко С. М. Харків: Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2013. С. 8.

Таким чином, ми можемо простежити, що церемоніал відкриття університету мав важливе значення, адже сприймався не лише як урочистий акт, а як спосіб заявити про себе академічному середовищу та репрезентувати з кращого боку власну просвітницьку місію суспільству. Загалом день відкриття Харківського університету було вирішено святкувати протягом трьох днів¹. Урочистий акт мав власні складові, які у майбутньому стануть частиною університетських актів, тож з'ясуємо, що являв собою церемоніал відкриття 17 січня 1805 р.

На початку були призначені два церемоніймейстри, які мали організувати дану церемонію². Зазвичай це були чиновники, тож не дивно, що їх обирали з ад'юнктів³. Ймовірно, цю роль виконували ад'юнкт філософських та математичних наук І.М. Ланг та ад'юнкт філософії та французької словесності М.М. Пакі-де-Совін'ї⁴. До переліку їхніх обов'язків входило запросити представників дворянства, які перебували в місті. Окрім цього, у різних частинах міста представник місцевої поліції оголосив публіці про відкриття університету⁵.

Розпочалося відкриття університету в університетському будинку, де зібралися губернатор, чиновники, дворянство губернії та жителі міста, а також професори та майбутні студенти, директор та вихованці слобідсько-українського головного училища. У залі правління перед портретом імператора лежали грамота та статут. Присутні заслухали вибірку важливих пунктів з попередніх правил народного просвітництва⁶. Продовженням урочистого акту відкриття складала церемоніальна хода до соборної церкви, де було проведено молебень, а, в свою чергу, з боку духовенства були виголошені промови про важливість просвіти, а вже після цього дійства – зворотна хода процесії до університету вже

¹ Багалеї Д. І. Опыт истории Харьковского университета... С. 191.

² Багалеї Д. І. Харьковские университетские торжества... С. 16.

³ Багалеї Д. І. Опыт истории Харьковского университета... С. 193.

⁴ Посохов С. І. Университет и город в Российской империи (вторая половина XVIII – первая половина XIX вв.). Харьков: ХНУ им. В. Н. Каразина, 2014. С. 20.

⁵ Иляшев Л. В. Краткий очерк истории харьковского дворянства... С. 72.

⁶ Багалеї Д. І. Харьковские университетские торжества... С. 17.

разом з духовенством, щоб провести обряд водоосвячення університетських будівель¹.

Після святкових процесій було проведено концерт, а також гості заслухали доповіді – першого попечителя Харківського навчального округу С.О. Потоцького латиною «О новом устройстве в России училищ и их пользе», один з професорів зачитав найважливіші пункти з університетського статуту, далі була промова професора російської словесності та красномовства, першого ректора Харківського університету І.С. Рижського російською мовою «Провитончені мистецтва» та професора грецької, латинської та французької мов Я.Я. Белен-де-Баллю французькою мовою «Про необхідність наук для всіх державних знань, в особливості військового»². Зокрема, випускник університету Олександр Григорович Розальон-Сошальский у своїх мемуарах розповідав про те, що на урочистостях з нагоди відкриття університету був його батько, якого, як і інших присутніх, захопив церемоніал відкриття університету, а особливо вразили промови, які розкрили для нього те, що просвітництво може бути корисним для суспільства³.

Важливим елементом святкового акту було проголошення імен деяких професорів та студентів, а також вручення останнім шпаг. Святкування супроводжувалося обідами у святковій залі, ілюмінаціями тощо, а на другий – була заслухана спеціальна ораторія, що була написана до дня відкриття Харківського університету⁴. Ораторію, яка прославляла засновників навчального закладу, була написана професором І. Тимковським та І. Вітковським⁵. Далі були бал та вечеря⁶. Таким чином, після офіційної частини урочистостей з нагоди відкриття університету, святкуванням продовжилося у більш неформальній атмосфері.

¹ Багалей Д. И. Опыт истории Харьковского университета... С. 193–197.

² Там само... С. 197–198.

³ Розальон-Сошальский А. Г. Мои воспоминания... С. 35.

⁴ Багалей Д. И. Харьковские университетские торжества... С. 16–21.

⁵ Колоней Д. В. Развитие частного музыкального образования на Слобожанщине в XVIII - начале XX в. // Краєзнавство. 2003. № 1-4. С. 75.

⁶ Багалей Д. И. Опыт истории Харьковского университета... С. 201.

Звертаючи увагу на церемоніал Харківського університету, важливо розуміти, що інавгурації були засобами саморепрезентації імператорських університетів загалом, та у багатьох випадках наслідували європейським урочистостям. Для університетів Російської імперії таким прикладом слугувала інавгурація Геттінгенського університету у 1737 році, що супроводжувалася промовами професорів, карбуванням пам'ятних монет, спеціальною кантатою тощо¹. Одночасно важливо підкреслити роль запрошених до університету іноземних професорів, які трансливали власне бачення образу та ролі університету, що у подальшому впливало на подальші процеси розвитку вищих навчальних закладів ХІХ століття².

Дещо подібне за зразком згаданої вище інавгурації ми зустрічаємо в інавгурації Московського університету 26 квітня 1755 р.. Порядок проведення був наступним: після молебня на честь відкриття університету на університетському акті було зачитано чотири урочисті промови, подавали напої та закуски, а ввечері була святкова ілюмінація³. Аналогічно та майже за подібним сценарієм проходила інавгурація університету у Дерпті 21-22 квітня 1802 р., яка також включала ряд святкових актів⁴. Відповідно, ми можемо простежити, що церемонії відкриття намагалися відтворювати за європейським зразком.

Окрім цього, не можливо не помітити певні риси театральності в університетських ритуалах першої половини ХІХ ст. Саме такий тон був заданий відкриттям університетів, що було втілений у ряді церемоніальних та ритуальних дій протягом святкування. Наприклад, дослідниця Т. М. Жуковська, говорячи про «повноцінне відкриття» Казанського університету у 1814 р., також згадала про окрасу «театральності»⁵. Одночасно, потрібно зауважити, що для університетів Російської імперії демонстрація пишності протягом проведення

¹ Посохов С. И. Университет и город в Российской империи... С. 18.

² Андреев А.Ю. Российские университеты XVIII – первой половины XIX века в контексте университетской истории Европы. Москва: Знак, 2009. С. 462.

³ История Московского университета: вторая половина XVIII – начало XIX в. Сборник документов. Т. 1. 1754–1755 / сост. Д. Н. Костышин. Москва: Academia, 2006. С. 336–337.

⁴ Андреев А. Ю. Российские университеты XVIII – первой половины XIX века в контексте университетской истории Европы... С. 364.

⁵ Жуковская Т. Н. Университеты и университетские традиции в России... С. 131.

інаугурації була не лише проявом впливу університетської культури європейських університетів, а й свідченням ставлення до влади¹. Прихильність до монархізму була основою тогочасного світогляду, тож члени корпорації підкреслювали, що існування такого просвітницького інституту як університет йде на користь держави.

Зокрема важливо зазначити, що на думку І.П. Кулакової у Московському університеті, який був зразковим для інших новостворених університетів, з часом, а саме з 1805 року університетські свята почали втрачати елементи пишності чи театральності, про яку вже йшла мова². На думку С.І. Посохова це явище пов'язане з тим, що відзначення університетських свят зазнає поступової трансформації, набуваючи нового значення – неформального, корпоративного³.

Таким чином, ми можемо простежити, що інаугурації заклали основи для формування традиції святкування Дня університету. Варто зазначити, що офіційним університетським святом був саме «Урочистий акт», який одночасно був і днем «відкритих дверей» і «днем знань»⁴.

Найпершим університетським актом був урочистий акт 26 квітня 1756 р. у Московському університеті, одночасно почала виходити газета «Московские ведомости», яка регулярно наводила інформацію про подібні події тощо⁵. Для нас, як вже зазначалося, є важливим досвід Московського університету, адже новостворені університети у ХІХ столітті загалом повторювали вже існуючі практики першого університету спочатку на формальному рівні, а вже потім поступово надаючи тим чи іншим подіям ритуального чи сакрального значень.

Щодо Харківського університету, то у 1806 р. на засіданні було прийнято рішення про два акти – 17 січня на честь дня відкриття університету та 30 серпня «в честь Тезоименитства Августейшого виновника его существования и в

¹ Посохов С. И. Уставы университетов Российской империи XIX века как законы и как символы ... С. 115–130.

² Кулакова И. П. Университетское пространство и его обитатели. Московский университет в историко-культурной среде XVIII века. Москва: Новый хронограф, 2006. С. 254.

³ Посохов С. И. Университет и город в Российской империи... С. 38.

⁴ Вишленкова Е. А., Малышева А. А., Сальникова А. А. Terra Universitatis: два века унив. культуры в Казани... С. 438.

⁵ Прутков Г. В. Татьяна день как дата рождения Московского университета. Становление традиции // Медальманах. 2017. № 2 (79). С. 134.

ознаменованіе окончанія старого и начатія нового учебнаго курса»¹. Одночасно Статут Харківського університету 1804 р. містив положення, згідно з якими університет мав проводити урочисті зібрання, де читали наукові твори, проголошували імена тих, хто є гідним наукових ступенів, вручали дипломи, а студентам нагороди². Додатково з першим випуском студентів в 1808 р. додалася й третя дата – 30 червня, коли студенти зачитували перед викладачами свої твори, а професори вели розмови з публікою. Згодом через три роки збори 17 січня були замінені на 30 червня, а з 1812 р. порядок таких зустрічей повернувся до первозданного вигляду, проте у період з 1814 по 1816 рр. акт приурочили до 25 грудня, а акти 17 січня та 30 червня відмінили³.

Звичайно, питання щодо дат проведення свята важливе, проте й порядок проведення урочистих актів не можна залишати осторонь, тож варто для розуміння традиції виділити елементи, що супроводжували урочистості протягом університетського акту.

Як нам вже відомо, організація святкування розпочиналася з призначення церемоніймейстерів, які мали різні доручення: від роздачі спеціальних запрошень до ведення церемонії загалом⁴. Наступним елементом початку святкування був молебень, де збиралися члени університетської корпорації. Наприклад, 30 серпня 1818 р. початок навчального року члени університету розпочали з Божественної літургії та молебню у Соборній церкві⁵. Окрім цього, варто звернути увагу на те, що для актів та початку навчального року Харківського університету було характерним слухання проповідей настоятелів церкви Св. Антонія, які, зважаючи на специфіку проповідей, розглядали День університету з точки зору православного світосприйняття⁶.

¹ Багалей Д. И. Харьковские университетские торжества... С. 23.

² Устав Императорского Харьковского университета... С. 242

³ Багалей Д. И. Харьковские университетские торжества... С. 24–25.

⁴ Так само... С. 16.

⁵ Украинский вестник на 1816 год. Кн. 9. Харьков: В Университетской типографии, 1816. С. 346–352.

⁶ Тимошенко М. Проповеди настоятелей университетской церкви Св. Антония императорского Харьковского университета как источник для изучения истории России XIX – нач. XX ст. // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: збірник наукових праць. 2011. Вип. 14. С. 300–301.

Продовжували святкування у світському форматі, в актовій залі, де проводили урочисте засідання, присвячене Дню університету. Особливістю даного дійства була присутність на святі, окрім професорів та студентів, представників духовенства, міської влади, дворянства, а також місцевих жителів. Присутність на урочистому акті не лише представників університету, професорів чи універсантів, демонструє зв'язок міста та університету. Університет виступав для публіки не лише у амплу освітнього осередку, а й як розповсюджувач культури. У свою чергу, поширення через університет культури стимулювало розвиток економічної та соціальної складової міста¹. Для таких результатів була важлива взаємодія, це було можливим завдяки відкритості університету не лише через демонстрації бібліотеки, колекцій чи кабінетів, а й через запрошення місцевих жителів до важливих подій університету – інавгурації, а потім урочистих актів. Зокрема, присутність гостей чи осіб, які так чи інакше можуть бути корисними університету, було важливим елементом актів.

Наступним атрибутом університетських актів була урочиста промова, яку виголошували професори. Промови були також елементом взаємозв'язку університетів та місцевого середовища, цьому сприяли публікації даних промов, зокрема у Харківському університеті ця традиція склалася у 1806 р., коли промови з дня відкриття університету були видані². Дослідниця І.П. Кулакова надає промова не лише значення засобу емоційного впливу, а й вбачає в них форму «наукової публікації»³. Промови на урочистих університетських актах поступово стануть частиною культурного життя міста, несучи в собі не лише просвітницьке послання, а й сприяючи розвитку науки⁴. Зазначені промови зазнали впливу традиції проповідей, що проявлялося в загальній тематиці та спрямованості, структурі та зовнішньому вигляді, проте були й відмінності – посилення на авторитети вчених чи їхні праці, раціональна аргументація,

¹ Посохов С. И. Университетский город в Российской империи второй половины XVIII – первой половины XIX веков (К вопросу о роли, степени и каналах немецкого культурного влияния) // Диалог со временем. 2011. Вып. 36. С. 146.

² Речи, говоренные в торжественном собрании 17 января 1805 года при открытии Императорского Харьковского университета. Харьковский Императорский университет. Харьков: Университетская типография, 1806. 34 с.

³ Кулакова И.П. Университетское пространство и его обитатели... С. 254.

⁴ Посохов С. И. Университет и город в Российской империи... С. 50.

риторика набуває інформаційних рис на заміну пафосності звичайних проповідей. Тобто промови містили елементи і світського, і релігійного текстів¹. Зокрема в актових промовах йшлося не лише про функції науки, а висвітлювалися й проблеми систематичної роботи зі студентами, щодо їхнього виховання та усвідомленості щодо навчання. Загалом професори ставили складні та багатфункціональні завдання у актових промовах, які були змістовними, емоційними та зрозумілими для слухачів². Одночасно характер актових промов зазнав трансформації, тож з кінця 1830-1840-х промови почнуть відходити на другий план, адже з цього моменту почнуть поширюватися публічні лекції³. У той же час варто підкреслити, що промови на університетських актах мали неабияке значення, про це свідчить факт того, що промови друкувалися за рахунок університету для широкого загалу⁴.

Після виголошення промов членами університетської спільноти виголошували звіт про діяльність університету за минулий навчальний рік (який публікувався у спеціальних виданнях, наприклад, відгук про стан Імператорського Харківського університету за 1857/58 академічний рік, написаний ординарним професором фізико-математичного факультету Коссовим⁵, або пізніше й у періодиці, наприклад, у газеті «Южный край» було опубліковано «Извлечение из отчета о состоянии Харьковского университета за истекший 1880 год»⁶).

Наступною частиною акту після читання промов та звітів була видача студентам шпаг, проголошення імен випускників, нагородження студентів за успіхи у навчанні медалями⁷. Звістки про нагороджених студентів на урочистих

¹ Посохов С. И. Традиции проповеди в актовых речах профессоров университетов Российской империи (вторая половина XVIII – первая треть XIX в.) // Диалог со временем. 2019. Вып. 66. С. 170.

² Нефёдова М. В. Актовые речи профессоров Казанского университета как форма организации воспитательного процесса студентов // Психология, социология и педагогика. 2013. № 4. URL: <http://psychology.snauka.ru/2013/04/2126> (дата звернення: 07.02.2021).

³ Бурмистрова Л.П. Публичные лекции профессоров и преподавателей Казанского университета: XIX в. Казань: Изд-во Казанского ун-та, 2002. С. 132.

⁴ Багалей Д. И. Опыт истории Харьковского университета С. 619–620.

⁵ Акт в Императорском Харьковском университете 8 сентября 1858 года. Харьковский Императорский университет. Харьков: Университетская типография 1858. 89 с.

⁶ Южный край: ежедневное издание. Газета общественная, литературная и политическая. 1881. № 17. 18 (30) января. С. 2.

⁷ Общий устав Императорских российских университетов. Харьков: Университетская типография, 1837. С. 12.

актах широко афішувалися в офіційних і неофіційних виданнях. Такі відомості можна знайти у звітах університету¹, протоколах ради, у виданнях, що публікують матеріали, які були оголошені в ході урочистих актів², а також місцевій пресі. Така практика стала традиційною. Наприклад, у випуску від 12 січня 1912 року газети «Утро» була опублікована стаття «Присудження медалей і премій студентам»³, в якій йшлося про нагороджених медалями студентів юридичного факультету. Відомості про нагороджених також потрапляли на сторінки університетських ювілейних видань⁴.

Важливо згадати про те, що урочисті університетські акти зазвичай супроводжувалися виконанням спеціальних музичних творів. Перерви між виступами членів університету заповнювалися виступами студентського оркестру та хору, спеціальними симфоніями, увертюрами чи ораторіями, які були традиційним елементом урочистих актів⁵. Наприклад, 17 січня 1881 р. під час урочистого акту спочатку виконували гімн «Коль славен», а також грали попури з опери «Жизнь за Царя»⁶. Окрім цього, наслідуючи відомій приказці «хліба та видовищ», на університетському святі частували публіку, а будівлі університету прикрашала ілюмінація. В дні урочистих актів часто відбувалося відкриття музеїв чи кабінетів для сторонньої публіки⁷.

Усі ці складові частини урочистих університетських актів, як не дивно, були двигуном для просвітницького механізму поширення наукових знань у широкі маси. Докази ми знаходимо у монументальній праці з університетської історії Д.І. Багалія, який пише, що університетські акти сприяли зближенню університету з суспільством та культивували у ньому науку, поширювали суспільні прогресивні цілі, знайомили з кращими витворами вокальної та

¹ Отчет о состоянии и деятельности Императорского Харьковского университета за 1892 год // Записки Императорского Харьковского университета. Харьков, 1893. Кн. 2. С. 85–212.

² Акт в Императорском Харьковском университете 30 августа 1847 года. Харьковский Императорский университет. Харьков: Университетская типография, 1847. С. 49.

³ Утро: политическая, общественная, литературная и экономическая газета. 1912. (№ 1544). 11 января. С. 2.

⁴ Историко-филологический факультет Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805 – 1905) / Под ред. М. Г. Халанского, Д. И. Багалей. Харьков: Типография Адольфа Дарре, 1908. 388 с.

⁵ Посохов С. И. Университет и город в Российской империи... С. 30.

⁶ Южный край: ежедневное издание. Газета общественная, литературная и политическая. 1881. № 17. 18 (30) января. С. 4.

⁷ Посохов С. И. Университет и город в Российской империи... С. 31.

інструментальної музики і тим самим сприяли підняттю естетичного рівня обивателів¹. Так відбувалося тому, що в перші десятиліття ХІХ століття для університетських людей було важливо продемонструвати престижність університету, а урочисті акти були гарним механізмом просвітництва, адже за словами Д.І. Багалія та Д.П. Міллера на університетські акти «стекався весь Харків»².

У свою чергу, дослідниця О.А. Вишленкова наголошує, що урочисті університетські акти сприяли згуртованості членів університетської корпорації, сприяли будівництву ієрархічних зв'язків, а публічний характер акту сприяв укріпленню соціальних стосунків університету з місцевим суспільством. Водночас, читання державних постанов у такі дні нагадувало учасникам подій про приналежність університету державі³. У свою чергу, університет став для міста культурним осередком, Університет мав неабиякий вплив на місто через поширення освіти, науки та культури⁴. Таким чином, урочисті акти мали важливе державне та місцеве значення⁵.

У другій половині ХІХ століття зі збільшенням кількості випускників розважальний контекст університетських актів відійде на другий план, тому що святкування Дня університету стане важливим не лише для держави чи міста, а для самої університетської корпорації, для тих, хто буде дивитися на університет не лише як на навчальний заклад з формального боку, а як на щось важливе особисто для себе. Саме з цього моменту набудуть актуалізації неформальні практики відзначення Дня університету.

Вже у 1808 р. Людвіг Якоб написав німецькою мовою промову на тему: «Про вплив університетів на культуру та добробут народу»⁶, де зазначив, що у Харківському університеті з його відкриття вже вчетверте святкують День

¹ Багалей Д. И. Опыт истории Харьковского университета... С. 1072.

² Багалей Д. И. История города Харькова за 250 лет его существования... С. 581.

³ Вишленкова Е.А., Галиуллина Р. Х. Профессора и бюрократы: парадоксы университетской автономии в России первой половины XIX века. Москва: Изд. дом гос. ун-та Высшей школы экономики, 2011. С. 12 – 19.

⁴ Посохов С. И. Университет и город в Российской империи... С. 16–17.

⁵ Посохов С. И. Механизмы саморепрезентации университета: торжественные акты в университетах Российской империи (вт. пол. XVIII – перв. пол. XIX вв.) // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Ч., 2011. Вип. 87. № 8. С. 12–13

⁶ Андреев А. Ю., Посохов С. И. Университетская идея в Российской империи XVIII – начала XX веков... С. 88.

народження університету. Тобто від перших років святкування поступово склалася усталена традиція.

2.2. Святкування ювілеїв університету

Ювілеї університетів грають важливу роль для саморепрезентації, консолідації та мобілізації університетської спільноти. Одночасно ювілейні дати дозволяли підкреслити значення та закарбувати у пам'яті досягнення університетів за певний проміжок часу. Протягом довготривалої підготовки до відзначення важливих дат університетського життя його учасники переоцінювали роль університету у загальнодержавному, суспільному, науковому та культурному значенні.

Загалом університетська ювілейна культура почала формуватися з моменту відзначення сторічного ювілею Тюбінгенського університету у 1578 р., далі таким прикладом став ювілей Гейдельберзького університету, який був відзначений у 1602 р. Такі урочисті форми саморепрезентації були необхідні для того, щоб зробити університет та його традиції відкритими та зрозумілими для суспільства. Зокрема, святкування 200-річчя Лейденського університету в 1775 р., що включало в себе урочисті промови, молебень, слухання музикальних творів, феєрверки, не залишили байдужих серед міщан¹. Таким чином, можна казати про те, що ювілейна культура російських університетів будувалася шляхом наслідування західноєвропейських зразків.

Першим прикладом святкування університетських ювілеїв в Російській імперії стало святкування 50-тиріччя Дня Московського університету 30 червня 1805 р., яке було заплановано попечителем М.М. Муравйовим. Якщо коротко, то святкування ювілею складалося з традиційного урочистого акту, божественної літургії в університетській церкві, святкового концерту з виступами членів університетської корпорації та, традиційно, вечірньою ілюмінацією². Таким

¹ Посохов С. И. Университетская юбилейная культура на Востоке Европы... С. 172–173.

² Шевырёв С. П. История императорского Московского университета, написанная к столетнему его юбилею. Москва: Университетская типография, 1855. С. 359–361.

чином, ми можемо прослідкувати, що більшість університетських ритуалів та традицій були пов'язані ще з Середньовіччям. Це яскраво демонструє, що такі елементи як академічна хода, урочисті богослужіння, мантиї та інші елементи академічного середовища, виконання спеціальних музичних творів, а також обов'язкова наявність поважних гостей, були націлені на демонстрацію ієрархічних відносин та порядків тих часів через створення певної атмосфери навколо університету¹. Тож, зважаючи на специфіку походження ювілейної культури, у той час, коли у 1805 році у Російській імперії новостворені університети проводили інавгурацію, Московський університет вже засвідчував стійкість власної університетської історії з урахуванням усталених корпоративних традицій.

Що стосується Харківського університету, то його 50-річний ювілей не святкували. Правитель Микола I вважав цей термін занадто коротким. Пояснюється це також тим, що держава перебувала у стані війни, мова йдеться про Кримську війну (1853-1856 рр.). Втім, вартий уваги той факт, що в університеті вже ж готувалися до святкування, зокрема, збирали матеріали з архіву міністерства народного просвітництва для написання історії університету².

Підготовка до святкування ювілею насправді розпочалася ще у 1852 р., коли рішенням Ради університету було ухвалено розпочати підготовку до написання історії Харківського університету. Створення ювілейної історії університету було доручено ординарному професору О.П. Рославському-Петровському. Наступний крок з боку Ради університету полягав в тому, що було вирішено створити комітет та залучити до створення ювілейної історії ординарних професорів В.М. Черняєва та О.П. Рославського-Петровського, ад'юнктів Г.С. Риндовського та Д.І. Каченовського. Зокрема, передбачалася пошукова робота цікавих матеріалів для ювілейної праці шляхом спілкування з особами, які служили в університеті чи мали відношення до даної установи.

¹ Посохов С. И. Университетская юбилейная культура на Востоке Европы...С. 171–172.

² Багалея Д. И. Как готовится Харьковский университет к своему столетнему юбилею? // Приднепров. край. 1905. 17 янв. № 2401. С. 3.

Також комітетом було вирішено підготувати біографічний словник видатних державних діячів, вчених, письменників, які отримали освіту у Харківському університеті¹.

Отже, як відомо, п'ятидесятиріччя університету не святкували офіційно, а професор О.П. Рославський-Петровський, який був відповідальний за ювілейне видання, написав доволі коротке та поверхневе «Историко-статистическое обозрение учебно-вспомогательных учреждений университета»². На основі даної історико-статистичної записки про університет помічник попечителя Харківського навчального округу К.К. Фойгт написав «Историко-статистические записки об императорском Харьковском университете и его заведениях от основания Университета до 1859 года»³. Зазначимо, що це видання, яке було підготовлене до 50-річного ювілею Харківського університету, вважалося лише частиною відкладеного проекту написання повноцінної історії Харківського університету. До речі, така ж сама участь спіткала й Казанський університет, де також розпочали підготовку та розробляли проект написання ювілейної історії, а зі святкуванням також нічого не вийшло⁴. Проте, незалежно від акту публічного святкування, важливо те, що університетською спільнотою проводилася ґрунтовна підготовка, яка визначає важливе значення даної події.

Повертаючись до того, що замість запланованої масштабної роботи з написання повноцінної історії університету результатом постав стислий огляд, можна зробити ще деякі зауваження. Зокрема А.І. Аврус пояснює даний феномен тим, що праці, написані до ювілейних дат університетів середини ХІХ століття, зазвичай мали популярний характер, загалом описуючи університетські об'єкти чи складові університету. Такі праці, на думку історика, незважаючи на те, що були написані переважно істориками та подавалися як історичні описові праці,

¹ Посохов С. И. Юбилей Харьковского университета ... С. 142.

² Рославский-Петровский А. Краткое историко-статистическое обозрение Императорского Харьковского университета. Харьков, 1850. 23 с.

³ Фойгт К.К. Историко-статистические записки об Императорском Харьковском университете и его заведениях от основания Университета до 1859 года. Харьков: Университетская типография, 1859. С. 2.

⁴ Вишленкова Е. А., Малышева А. А., Сальникова А. А. Terra Universitatis... С. 441.

проте не мали дослідницької складової¹. Саме тому факт того, що дані праці містили відомості про факти, цифри, розпорядженням тощо, варто розглядати як специфічне явище.

Для історії імперських університетів того часу традиція створення ювілейних видань ще не була усталеною. Започаткував таку традицію як приклад для інших знов-таки Московський університет. До написання історії Московського університету (у зв'язку із підготовкою до сторічного ювілею) було залучено ординарного професора Степана Петровича Шевирьова, стараннями якого з'явилася праця «История Императорского Московского университета, написанная к столетнему его юбилею. 1755–1855»². Під керівництвом С.П. Шевирьова також йшла робота над створенням біографічного словника професорів та викладачів Московського університету³, він працював і над створенням збірки спогадів професорів та викладачів⁴ про цей сторічний ювілей тощо.

Втім, Л.П. Репіна вбачає початок традиції ювілейних видань не лише з середини XIX століття, коли було видано праці С.П. Шевирьова на честь сторічного ювілею Імператорського Московського університету, а й згадуючи про працю професора Санкт-Петербурзького університету В.В. Григор'єва на честь 50-річного ювілею Імператорського Санкт-Петербурзького університету⁵.

До 75-річчя Харківського університету професор та ректор Г.М. Цехановецький підготував ювілейну доповідь, яка за змістом складалася з історичної довідки та звіту про діяльність університету⁶. Таким чином, й наприкінці XIX століття ювілейні історії ще мали «звітний» характер.

¹ Аврус А. И. История российских университетов... С. 3.

² Шевырѳев С. П. История императорского Московское университета, написанная к столетнему его юбилею... С, 584 с.

³ Биографический словарь профессоров и преподавателей Московского университета за истекающее столетие со дня учреждения января 12-го 1755 года по день столетнего юбилея января 12-го 1855 года, составленный трудами профессоров и преподавателей, занимавших кафедры в 1854 году и расположенный по азбучному порядку: Ч. 1–2 / Ред. проф. С. Шевырѳев. Москва: Унив. тип., 1855. 485 с.

⁴ Воспоминание 12 января 1855 г.: Учёно-лит. ст. проф. и преподавателей имп. Моск. ун-та, изд. по случаю его столет. юбилея. Москва: Тип. Моск. ун-та, 1855. 94 с.

⁵ Репина Л. П. Юбилейные истории университетов как жанр современной российской историографии... С. 144.

⁶ Извлечение из отчета императорского Харьковского университета за 1879 год // Записки Императорского Харьковского университета 1880. Т. 1, ч. неофиц. С. 1–17.

Професор Микола Федорович Сумцов на честь 77-річчя річниці Харківського університету написав статтю до газети «Южный край»¹, де піднімав питання про заслуги В.Н. Каразіна, а також висловив ідею створення пам'ятника засновнику університету. Насправді, про встановлення пам'ятника В.Н. Каразіну розмова в університетських колах велася з 1860-х рр.², проте втілити даний проєкт у життя вдалося лише значно пізніше.

17 січня 1885 року Харківський університет відзначав своє 80-річчя. З цього приводу професор кафедри політичної економії і статистики І.П. Сокальський у Статистичному листі, згадавши імена «достойнейших» представників університету, зазначив: «...Но за труды и борьбу, за лишения и отсутствие радостей в жизни, дорогие для Университета образы могли бы получить истинную оценку в правдивой истории. Её-то мы и ждем. Если мы их не оценим, то кто же сделает это вместо нас?»³. Таким чином, автор знову повертався до питання про необхідність написання університетської історії. Цікаво, що він робив акцент на важливості образів, які мали би бути відображені в ювілейній історії. Ми розуміємо, що дані образи включають у собі певні символи, власні сенси та цінності, а також несуть у собі знання про минуле, що у результаті впливає на загальний образ університету. Цікаво, що зазначені питання тривалий час були актуальними в університетській думці, тож для сучасників було важливо надати оцінку для забезпечення ефективної соціальної практики на користь майбутнього.

Сторічний ювілей Харківського університету став важливою подією для членів університетської корпорації. Важливо, що частиною святкування ювілею університету було видання його ювілейної історії.

Л.П. Репіна зазначає, що ювілейна історія університету – це біографія університету від його народження до події ювілею, що, у свою чергу, надають корпоративній самосвідомості повноту темпоральної перспективи. У ювілейних

¹ Южный край: ежедневное издание. Газета общественная, литературная и политическая. 1882. № 365. 17 (29) января. С. 1 – 2.

² Вовк О. І. Постаць Василя Каразіна в історіографії ... С. 121.

³ Сокальський І. П. Alma mater: По поводу 80-летней годовщины Харьк. ун-та // Статистичний листок. Харьков, 1885. № 1. С. 1–2.

історіях університет представлений одночасно як спільнота і як колективний об'єкт, який засвідчує свою колективну ідентичність шляхом саморефлексії через створення «великого нарративу» історії власної університетської корпорації¹.

Підготовка до відзначення ювілею розпочалася в Харківському університеті задовго до свята. На засіданні Ради університету 4 грудня 1901 р. була обрана комісія, яка мала займатися підготовкою плану серії видань, присвячених сторічному ювілею Харківського університету. У подальшому на засіданні Ради 19 травня 1903 р. було затверджено план професора Дмитра Івановича Багалія, який передбачав написання праці у чотирьох частинах згідно з чотирма діючими університетськими статутами. Цікаво, що Д.І. Багалій чітко сформував мету даної праці: «Содержание труда обуславливается его целью: он должен вкратце дать понятие о заслугах Харьковского университета, как учебного заведения и учреждения учебного и просветительного². Таким чином, «Краткий очерк истории Харьковского университета», саме таку назву мала перша праця з запланованих, тобто та, яка відкривала серію ювілейних видань, й була доручена для написання трьом професорам університету Д.І. Багалію, М.Ф. Сумцову та В.П. Бузескулу на Раді університету у листопаді 1903 р.³ У свою чергу, міністерство народної освіти надало кошти на видання цього та інших ювілейних видань⁴. Основу складала праця Д.І. Багалія, яка на той момент вже зробила його відомим дослідником історії Харківського університету. Мова йде про перший том «Опыта истории Харьковского университета (по неизданным материалам)»⁵. Дана праця містить ліберальний погляд на університети, піднімає питання взаємодії міста та університету, що пов'язано з ідеями самоуправління та університетської автономії, демонструє важливість фігури В.Н. Каразіна тощо⁶.

¹ Репина Л. П. Юбилейные истории университетов как жанр современной российской историографии... С. 147.

² Багалей Д. И. Краткий очерк истории Харьковского университета... С. 5.

³ Посохов С. И. Юбилей Харьковского университета ... С. 142.

⁴ Багалей Д. И. Краткий очерк истории Харьковского университета... С. 6.

⁵ Багалей Д. И. Опыт истории Харьковского университета (по неизданным материалам). Т. 1. (1802-1815). Харьков: Паровая Типография и Литография Зильберберг, 1893–1898. 1204 с.

⁶ Посохов С. И. Юбилей Харьковского университета ... С. 144.

Першим ювілейним виданням став надрукований фотографом О.М. Іваницьким у 1905 році спеціальний альбом, який містив у собі портрети професорів та інших діячів Харківського університету, світлини університетських будівель, приміщень, важливих документів тощо¹.

«Биографический словарь профессоров и преподавателей Харьковского университета» був логічною частиною ювілейних видань та складався з чотирьох томів, присвячених факультетським підрозділам². Саме наявність такого словника зумовила формат «короткого нариса», де було заявлено мінімум інформації про наукову діяльність, на противагу згаданій вище праці. У свою чергу, велася пошукова робота, яка дозволила зібрати документи, листи, мемуари викладачів та співробітників університету³.

«История учёных и учебно-вспомогательных учреждений»⁴ містила відомості про бібліотеку, типографію, кабінети, клініки, наукові товариства та історію університетського храму, допоміжних інститутів, які забезпечували роботу університету у цілому. Важливо зазначити, що до числа даних видань додається повна збірка документів та листів В.Н. Каразіна⁵, яка лише підсилювала тогочасні розмови про роль просвітителя для університету.

Варто зазначити, що ювілейні видання були важливою складовою підготовки до ювілею. Проте одночасно були плани, які так і не було втілено в життя. Так, комісія з підготовки до ювілею університету мала займатися підготовкою ювілейної виставки⁶, що мала доповнити офіційні факти

¹ Альбом к 100-летию (1805–1905) Харьковского университета). Харьков, 1905. 40 отд.

² Историко-филологический факультет Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805 – 1905) / Под ред. М. Г. Халанского, Д. И. Багалея. Харьков: Типография Адольфа Дарре, 1908. 388 с.; Медицинский факультет Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805 –1905) / Под ред. И. П. Скворцова, Д. И. Багалея. – Харьков: Изд. ун-та, 1905-1906. 309 с.; Физико-математический факультет Харьковского университета за первые 100 лет его существования (1805-1905) / Под ред. И. П. Осипова, Д. И. Багалея. Харьков: Тип. Дарре, 1908. 248 с.; 69. Юридический факультет Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805 –1905) / Под ред. М. П. Чубинского, Д. И. Багалея. Харьков: Изд. Харьк. ун-та, 1908. 309 с.

³ Багалея Д. И. О «Биографическом словаре профессоров Харьковского университета» // Записки Императорского Харьковского университета. Харьков, 1893. Кн. 2. С. 13–15.

⁴ Учёные общества и учебно-вспомогательные учреждения Харьковского университета (1805 –1905). Харьков, 1911. 280 с.

⁵ Каразин В. Н. Сочинения, письма и бумаги. Харьков: Тип. и лит. Зильберберг и С-вья, 1910. 926 с.

⁶ Южный край: ежедневное издание. Газета общественная, литературная и политическая. 1903. № 7940. 14 декабря. С.5.

матеріалами особистого характеру, а це дозволило би розкрити університет з іншого боку, більш особистого, аніж формального.

Таким чином, святкування сторічного ювілею університету мало дійсно стати величною подією, проте 1905 р. відомий революційними подіями, змусив змінити плани. Врешті-решт, Радою університету було вирішено перенести урочистості з 17-го січня на 15 вересня 1905 р.¹. Відомо, що пам'ятник В.Н. Каразіна також планували відкрити до сторічного ювілею університету², проте вдалося це зробити лише 20 червня 1907 р.³, з одного боку, через дискусію, яка точилася навколо сумнівів щодо заслуг В.Н. Каразіна, а, з іншого боку, через те, що у суспільстві панувала революційна атмосфера, про яку вже згадано вище. Тож, для святкування сторічного ювілею з'явилося виправдання – святкування Дня університету приурочили до відкриття пам'ятника В.Н. Каразіну⁴.

Одночасно відомо, що на сторічний ювілей планували влаштувати банкет у залі Дворянського зібрання, проте, враховуючи революційні настрої студентства, представники місцевої влади заборонили святкування. Реакція була несподіваною, адже в оперному театрі було влаштовано мітинг⁵. Як результат, вийшла друком «Записка Совета Императорского Харьковского университета по вопросу об условиях, при которых возможно достижение нормального течения университетской жизни», яка засвідчила, що Рада 21 січня вирішила припинити заняття строком на два тижні⁶. Загалом 1905 р. характерний революційними настроями, а університет завжди давав відгук на подібні зміни у суспільстві та державі, тож у Харкові революція завадила відзначення ювілею.

Таким чином, незважаючи на те, що святкування сторічного ювілею не відбулося, проте масштабна робота з опрацювання університетської історії все ж

¹ Посохов С. И. Юбилей Харьковского университета ... С. 143.

² Комитет по сооружению памятника В. Н. Каразину // Южный край. 1904. 1 окт. № 8230. С. 8.

³ Открытие памятника В. Н. Каразину // Харьковские губернские ведомости. 1907. № 137. 21 июня.

⁴ Багалей Д.И. Как готовится Харьковский университет к своему столетнему юбилею... С. 3.

⁵ Сообщение о митинге трудящихся Харькова, посвященном столетию Харьковского университета, и принятие на нем резолюции с требованием Учредительного собрания. 15 февр. 1905 г. // Харьков и Харьковская губерния в первой русской революции 1905 – 1907 годов: Сб. док. и матер. Харьков, 1955. С. 54–55.

⁶ Записка Совета Императорского Харьковского университета по вопросу об условиях, при которых возможно достижение нормального течения университетской жизни / Коллект. автор. Харьков: Типография и Литография М. Зильберберг и С-вья, 1905. 8 с.

таки була здійснена. Відповідно, університетська спільнота продемонструвала своє ставлення до власного минулого, виникли образи університету та традиції, які стали частиною університетської культурної спадщини. Втім, вже невдовзі ці традиції відійдуть на другий план у зв'язку з критикою самої ідеї університету.

1.3. Неформальні практики відзначення Дня університету

Святкування Дня університету на перший погляд може здаватися занадто офіційною подією, що і домінувало на етапі становлення університетського свята. У той момент, коли для місцевих жителів університет стане сприйматися як інтелектуальний та духовний центр, коли університетські акти перестануть сприйматися як те, що необхідно пояснити місцевим, довести власну значимість для суспільства, держави чи міста, тоді формальна складова університетського свята, яка нікуди не зникне, стає менш важливою, аніж неформальні практики святкування Дня університету.

Цей момент є важливим, адже мова йде про колективну свідомість університетської корпорації. Для університетських людей є характерним з початку заснування університету відділяти себе від інших, а на перших порах робити це було нескладно, адже бути членом університету означало бути носієм інтелектуальної культури, бути відмінним від більшості, що деінде зберігається і дотепер. Університет для університетських романтиків був оплотом цивілізаційного впливу на суспільство, університет з самого початку асоціювався з прогресом людства¹. Тож, свято дня *alma mater* та зустріч у цей день випускників, викладачів та студентів на фоні офіційної частини відзначення Дня університету за значенням для університетської спільноти стали важливим моментом.

Корпоративні зустрічі у День університету стають популярними з 1850-х рр., що пов'язано зі збільшенням випускників. Такі зустрічі не залишали

¹ Вишленкова Е. А., Малышева А. А., Сальникова А. А. *Terra Universitatis...* С. 122.

байдужими навіть тих випускників, які проживали за межами Харкова¹. Наприклад, перша відома подібна зустріч випускників відбулася 17 січня 1859 р. Тоді для святкування Дня Харківського університету в Одесі зібралися 35 вихованців Харківського університету та 40 студентів інших навчальних закладів, також на свято було запрошено деяких шановних особистостей міста. На святковому обіді виголошували тости та підписували телеграму з привітаннями². У 1865 році 17 січня святкували випускники у місті Смоленськ³.

Для університетських випускників було характерним зберігати зв'язки зі своєю університетською сім'єю. Наприклад, випускники могли створювати об'єднання для взаємодопомоги один одному. Такою організацією наприкінці XIX століття в Петербурзі стало «Общество вспомоществования бывшим студентам Императорского Казанского университета». З 1887 р. щорічно 5 листопада казанські випускники святкували день заснування Казанського університету, а якщо була необхідність, то допомагали один одному⁴.

Даний феномен не оминув і випускників Харківського університету. У Санкт-Петербурзі також функціонувала подібна спільнота – «Общество вспомоществования бывшим студентам Харьковского университета». Щорічно харківські студенти 17 січня збиралися у ресторані «Додон» у Петербурзі та святкували річницю заснування університету. У свою чергу, 17 січня 1899 р. на чергове святкування Дня університету зібралося близько сорока студентів. На загальному зібранні зачитували звіт, зокрема у той день постановили обрати в почесні члени товариства ректора Харківського університету М.М. Алексеєнка.. Під час обіду проголошувалися тости «за здоров'я Государя Імператора та Государинь Імператриць», «за процвітання Харківського університету», а також за здоров'я усіх присутніх. Цікаво, що на обіді були присутні члени ради міністра фінансів П.П. Цитович, С.Ф. Вебер, а також професор І.І. Кауфман. Звичайно, що

¹ Посохов С. И. Университетская юбилейная культура на Востоке Европы ... С. 176.

² Празднование годовщины основания Императорского Харьковского университета, 17-го января 1859 г., в Одессе. Одесса: Городская типография, 1859. С. 3 – 4.

³ Годовщина основания Харьковского университета, празднуемая в Смоленске 17-го янв. 1865 г. Смоленск: Тип. губ. правл., 1865. 8 с.

⁴ Вишленкова Е. А., Малышева А. А., Сальникова А. А. Terra Universitatis... С. 123.

наприкінці не забули привітати Харківський університет, куди було надіслано телеграму¹.

Якщо харківські університетські випускники святкували День університету у інших містах, то цікаво, що у Харкові річниці інших навчальних закладів не святкували. Проте, відомо, що на обід у ресторані «Версаль» 17 січня 1912 р. (за підпискою по 5 рублів), який був присвячений річниці університету, було запрошено не лише університетів Харківського університету, а й інших випускників. Серед іншого зазначалося, що з даного приводу у ресторані «Версаль» за рішенням комісії святкували День університету останній раз в позаминулому році².

Про міцні корпоративні зв'язки за межами університету свідчить велика кількість привітальних телеграм. Наприклад, до 107-ї річниці Харківського університету 17 січня 1912 р. на ім'я ректора було надіслано чимало телеграм, в тому числі більшість з них надходили від «бывших питомцев университета, рассеянных по всей России». У свою чергу, професор Д.І. Багалій надіслав наступні слова привітань: «Проводя впервые 17 января вдали от Харьковского университета, особенно живо чувствую, как он мне бесконечно близок. Vivat professors, vivat studiosi! Багалей»³. Таким чином, ми бачимо, що дійсно свято Дня університету було частиною неформального святкування, сам університет для університетських людей був «своїм», зрозумілим, близьким.

Професор М.Ф. Сумцов у своїй статті «К оценке университетского дня» у газеті «Южный край» відмічав зміни головного університетського свята, коли з 1905 р. «наступило молчание, и все десятилетие прошло в молчании»⁴. Зміни в університеті пов'язані з тим, що на початку ХХ століття не лише революційні події завадили втілити святкування сторічного ювілею університету, а й те, що у середині самого університету викладачі, як і представники влади, хвилювалися з

¹ Празднование годовщины университета 17 янв. 1899 г. в Петербурге [бывшими харьк. студентами] // Южный край 1899. № 6199. 21 янв. С. 3.

² В годовщину университета // Утро: политическая, общественная, литературная и экономическая газета. 1912. 8 января. № 1542. С. 7.

³ К 107-й годовщине Харьковского университета // Утро. 1912. 19 янв. № 1551. С. 4.

⁴ Сумцов Н. Ф. К оценке университетского дня // Южный край. 1909. № 9592. 21 янв. С. 4

приводу розростання студентських виступів та стосовно реальних сутичок протягом університетських свят¹.

Незважаючи на тогочасні реалії, М.Ф. Сумцов закликав громадськість створити щорічне видання, яке б містило би в собі спогади про студентські роки, статті професорів та студентів, взагалі все, що так чи інакше має відношення до університетського життя. Збір би пішов на користь студентству, а основну мету автор бачив у тому, що дане видання «поддерживало бы связь между питомцами университета, разбросанными в разных местах нашей великой страны, в день 17 января посылающими приветствия и пожелания»².

У свою чергу, в 1891 році у газеті «Южный край» з'являються «Рассказы старого студента: Gaudeamus igitur...» Л. Хмарина, який описав святкування випускниками Дня Харківського університету: «В этот день между харьковскими студентами чувствуется какое-то взаимное притяжение; влечет их друг к другу какая-то невидимая сила. Завтра – кто его знает, что будет, а сегодня ты мой старый товарищ и больше ничего!» - описує автор атмосферу 17 січня³.

Таким чином, незважаючи на те, що на початку ХХ століття таке університетське свято як День Харківського університету зазнавало впливу університетських чвар, у тому числі загальна революційна атмосфера впливала на університетський розвиток, тим не менш традиція святкування Дня університету до того моменту щільно закріпилася у свідомості усіх, хто був причетний до такої інституції як університет.

Таким чином, ми можемо простежити як розвивалося становлення традиції святкування Дня університету від запозичення певних елементів університетських європейських традицій до утвердження власних корпоративних цінностей.

¹ Вишленкова Е. А., Малышева А. А., Сальникова А. А. Terra Universitatis... С. 441.

² Сумцов Н. Ф. К оценке университетского дня // Южный край. 1909. № 9592. 21 янв. С. 4

³ Хмарин Л. Рассказы старого студента: Gaudeamus igitur... // Южный край. 1891. № 3519. 31 марта. С. 2.

РОЗДІЛ 2. ТРАНСФОРМАЦІЯ ТРАДИЦІЇ СВЯТКУВАННЯ ДНЯ УНІВЕРСИТЕТУ У РАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД

2.1. Руйнація усталених традицій у період реорганізації університету (1920-ті – початок 1930-х рр.) та поступове відродження Дня університету

Харківський університет на початку ХХ століття був важливим освітнім та культурним центром з власними унікальними традиціями. Традиція святкування Дня університету є лише однією з ряду університетських традицій. Втрата традиції святкування Дня університету, як і інших дореволюційних університетських традицій, пов'язана з реформуванням вищої освіти.

У період радянзації вищої школи університети було ліквідовано. На заміну вишам було створено інститути народної освіти. Поступово радянська «фабрика знань» замінила принципи гумбольдського університету. Характерні для імператорських університетів єдність викладання та дослідницької діяльності, автономія та вільнодумство зникли на противагу новому стану університетської освіти¹. Традиція святкування Дня університету відійшла у минуле до перегляду радянським керівництвом питань вищої школи у др. пол. 1930-х рр.

Період реорганізації університету у 1920-х – на початку 1930-х рр. неоднозначно оцінюється дослідниками університетської історії. Не вдаючись у подробиці причин ліквідації чи реорганізації вищої школи, зрозуміло, що даний захід похитнув університетську традицію². Загалом, розуміння суспільно-політичної ролі вищих освітніх закладів відображає суспільно-політичні процеси, які відбувалися у країні протягом 1920-х – на початку 1930-х років. З моменту реорганізації бачилося, що відповідним «диктатурі пролетаріату» є професійно орієнтована освіта, а сама вища освіта як втілення «нового»

¹ Александров Д. А. Советизация высшего образования и становление советской научно-исследовательской системы // За «железным занавесом»: мифы и реалии советской науки / Под ред. Э. И. Колчинского и М. Хайнеманна. СПб: Наука, 2002. С. 152–165.

² Парфіненко А. Ю. У пошуках причин «ліквідації» університетів України (аналіз радянської журнальної публіцистики 1920-х–початку 1930-х років). Харків: САМ, 2008. 208 с.

суспільного ладу». У кінці 1920-х рр. реорганізація вищої школи була висвітлена як прояв альтернативної побудови соціалізму¹.

О.М. Богдашина та С.М. Куделко зазначають, що висновки про згадану реформу вищої школи сьогодні суттєво різняться: від засудження більшовицьких експериментів до спроб пояснити потребами народного господарства та політичними обставинами тих часів. Ці ж дослідники даний захід розглядають як радикальну реформу, яка була необхідна для вирішення гострих завдань у суспільстві шляхом трансформації університетів². Це дає нам змогу говорити про неперервність університетської освіти, про можливість правонаслідування традицій, адже кадровий склад залишився майже незмінним з моменту реформування університету.

10 березня 1933 року вийшла постанова Совнаркому УСРР «Про організацію державних університетів», що об'єднувала деякі існуючі вищі навчальні заклади у державні університети у Києві, Одесі, Дніпропетровську та Харкові³. Період реорганізації відійшов у минуле. Звичайно, що ці університети були радянського зразку, що відобразилося у зміні ідеї, соціально-політичних орієнтирів розвитку як суспільства так і відновлених університетів⁴.

З середини 1930-х років університети знову стали називатися центрами фундаментальної підготовки спеціалістів. З моменту відродження закладів вищої освіти у формі державних університетів почали згадувати про коріння університету, готуватися до ювілеїв. Тобто відбувалося поступове відродження деяких університетських традицій⁵.

130-річний ювілей Харківського університету є не лише яскравим прикладом відродження святкування Дня університету, а ще й важливою подією для університетської історії. У свою чергу, для організації 130-річного ювілею

¹ Парфіненко А.Ю. Розуміння суспільно-політичної ролі української вищої школи в радянській публіцистиці 1920-х – початку 1930-х років // Історіографічні дослідження в Україні: 36. наук. пр. 2008. Вип. 18. С. 415-426.

² Богдашина О.М., Куделко С.М. Харківський класичний університет і Харківський інститут народної освіти: проблеми спадкоємності (історіографічні сюжети): до 100-річчя реформи університетської освіти в Україні // Універсум історії та археології. 2020. Вип. 1. С. 23.

³ Харьковский государственный университет им. А. М. Горького за 150 лет... С. 271.

⁴ Парфіненко А.Ю. Розуміння суспільно-політичної ролі української вищої школи... С. 424.

⁵ Посохов С. И. Университетская юбилейная культура на Востоке Европы ... С. 183.

Харківського університету 16 червня 1935 р. було створено 4 комісії: організаційну, агітаційно-видавничу, господарську та музейно-виставкову¹. Для порівняння коротко згадаємо ювілей Казанського університету. 120-річчя Казанського університету святкування 18 листопада 1924 р. На час святкування було відмінено заняття, у Актовій залі відбулося урочисте засідання Ради зі звітом ректора В.В. Чирковського, прозвучала традиційна актова промова. Наступний 125-річний ювілей Казанського університету з 1929 р. було перенесено на 1930 р. Черговий ювілей теж пройшов скромно, що виражалося у невеликій кількості гостей та відсутності видатних іноземних вчених². Ми можемо простежити, що ювілей Казанського університету не відрізнялися урочистістю і не були високоорганізованими у порівнянні з організацією ювілею Харківського університету. На святкування та організацію Дня Харківського університету було витрачено 1 098 250 руб³. Таким чином, факт попередньої підготовки свідчить про усвідомлення важливості ювілею університетською спільнотою.

Ювілейна комісія ставила перед собою завдання зафіксувати історію оновленого університету. Зокрема, ювілейна агітаційно-видавнича комісія займалася збором спогадів вихованців університету. З цього приводу були надруковані звернення до окремих осіб з проханням надіслати особисті спомини, які мали б відношення до університету, його окремих факультетів та кафедр. Також прохали надсилати спогади про участь студентства університету у революційному русі 1905 – 1906 рр., у Жовтневій революції⁴. Ця пропозиція знайшла підтримку у колишніх студентів. Наприклад, піонер кооперативного руху в Україні, вихованець Харківського університету Микола Васильович Левицький передавав ювілейні привітання університету з пропозицією

¹ Про святкування 130-річного ювілею Університету. Витяг з постанови наради у ректора від 15.06.1935 // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 5А. Арк. 1.

² Вишленкова Е.А., Мальшева А.А., Сальникова А.А. Terra Universitatis... С. 442-443.

³ Смета по празднованию юбилея Харьковского государственного университета // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф.7. О.14. П.56. Арк. 19.

⁴ Зразок звертання до окремих осіб з проханням подати свої спогади // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 5А. Арк. 8.

«приїхати до Харкова та присвятити вечір (а може й два) спогадам під заголовком «50 літ тому». Коли це бажано...»¹.

До 130-річного ювілею Харківського державного університету з 15 листопада до 20 грудня 1935 року були заплановані публічні доповіді у різних містах. У Москві, Ленінграді та Мінську про ювілей розповідав професор О.В. Нагорний на зібранні професорсько-викладацького складу. На університетських зібраннях виступали у Воронежі, Саратові, Казані, Дніпропетровську (Дніпро), Одесі, Ростові, Баку та Тифлісі (Тбілісі). На різних заводах та на зібраннях учителів виступали у Сталіно (Донецьк), Луганську, Костянтинівці, Єнакієво, Запоріжжі, а у Горлівці промови були ще й на шахтах. У Полтаві, Миргороді та Сумах виступали на зібранні вчителів та у Педінститутах. У Харківській області доповіді звучали в десяти колгоспах. У Харкові по радіо про 130-річний ювілей університету виступив О.І. Нефоросний та інші. Також доповіді були у клубі працівників середньої школи, а також у наступних установах ХЕМЗ, Х.Н.З., ХТЗ, «Серп і Молот», Тиняковка, Завод імені Шевченка, Завод «Свет Шахтера», Депо-Основа². Зрозуміло, що мотиви даних доповідей були різними, бо в одних місцях була мета змістовно розповісти про 130-річний ювілей та досягнення університету, а в інших містах проводилася додатково ще й профорієнтаційна робота. Таким чином, ми можемо констатувати, що форма публічних доповідей як елемент святкування Дня університету залишилася як спадок дореволюційних університетських традицій. У той же час змінилося смислове наповнення доповідей, характер, теми та ступінь впливу на суспільство, бо аудиторія слухачів змінилася, що можна простежити вище.

Кінцевий план святкування 130-річного ювілею Харківського університету було затверджено 1 грудня 1935 року. Планувалося з 25 по 28 грудня провести наукову конференцію³. Загалом проведення заходів, які демонструють науково-

¹ Вітання від піонера кооперативного руху в Україні, вихованця Харківського університету М.В. Левитського // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 5Б. Арк. 77.

² План докладов о 130-летнем юбилее Харьковского государственного университета // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 5А. Арк. 18.

³ План празднования 130-летнего юбилея ХГУ // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 5А. Арк. 21.

дослідницьку діяльність університету, є обов'язковим елементом ювілейних днів для радянського формату святкування Дня університету. Підкреслення просвітницької діяльності, користі науки для суспільства було характерним явищем ще для дореволюційних університетів. Особливо цікаво, що ювілеї Московського університету та відновлених в УРСР Харківського та Київського університетів у 1935 р. були представлені у центральній пресі з наголосом на науковій спадкоємності традицій з XIX ст.¹. На нашу думку, таким чином університет підкреслював свої результати на науковій ниві перед академічним середовищем.

29 грудня відбувся Урочистий Пленум Облвиконкому, Міськради та Облпрофради до 130-річного ювілею університету. Засідання супроводжувалося преміюванням, а завершився святковий день концертом та банкетом. Залучення до святкування високопоставлених гостей свідчило про високий рівень святкування. Одночасно факультетські вечори за участю робочих організацій, які було проведено днем раніше, а екскурсії робочих у лабораторії та музеї університету, також свідчать про соціальну відкритість університету для усіх верств населення.

Олімпіада художньої самодіяльності 30 грудня та фізкультурна олімпіада 31 грудня були новими елементами святкування Дня університету, які допомагали продемонструвати першість та розвиток не лише у науці, а й у культурній та спортивних сферах. 31 грудня урочистості завершилися зустріччю Нового року, напередодні було проведено дитячий ранок. Цікавою для нас є спеціальна доповідь зав. культ.-проп. обласного комітету Миколаєва на тему «Завдання Радянської науки у рішенні господарських завдань 1936 року». З одного боку доповідь має у собі важливу складову, яка стосується університету, мова про науку. З іншого, ця тема опосередковано стосується Харківського університету, його розвитку, історії тощо.

¹ Вишленкова Е. А., Дмитриев А. Н. Прагматика традиции, или актуальное прошлое для российских университетов // Сословие русских профессоров. Создатели статусов и смыслов / под ред. Е. А. Вишленковой, И. М. Савельевой. Москва: Издательский дом Высшей школы экономики, 2013. С. 79.

Саме оперний спектакль став ознаменуванням закінчення святкування 130-річного ювілею¹. Музичні твори були важливим атрибутом будь-якого важливого акту з часів університетських урочистостей дореволюційного періоду². Таким чином, ми бачимо, що у радянській формі святкування Дня університету музика була таким же важливим елементом святкування, як і у дорадянський період.

Також до 130-річного було заплановане видання ювілейного збірника вчених записок. Збірник мав містити у собі три розділи: ілюстровану історію університету; наукові праці, присвячені 40-річному ювілею смерті Енгельса під назвою «Енгельс та сучасні проблеми науки», матеріали першої наукової сесії, що має бути проведена в вересні 1935 р.; оригінальні наукові праці, до яких мають входити дипломні та дисертаційні роботи, та спеціальні наукові праці³.

Цікавою складовою згаданого збірника для нас є новий підхід до написання нової ювілейної історії Харківського університету. У плані першого розділу ювілейного збірника, пишучи історію дореволюційного університету, робили акцент на участі університету у революційному русі та боротьбу з «крамолою» в університеті⁴. Такий підхід був частиною легітимації університетської традиції, де посилення на революційний студентський рух та прогресивна професура, яка з наближенням до 1917 року ставала опозиційною та страждаючою групою від лібералів та націоналістів⁵.

Наступною частиною розділу було висвітлення стану університету після Жовтня. У даному випадку, акцент зроблено на контрреволюційній діяльності професури, боротьбі з антиленінськими теоріями у стінах університету, реформуванні університету: Академія теоретичних знань, принцип

¹ План празднования 130-летнею юбилею ХГУ // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 5А. Арк. 21.

² Колоней Д. В. Развитие частного музыкального образования на Слобожанщине в XVIII - начале XX в. // Краєзнавство. 2003. № 1-4. С. 75.

³ Про святкування 130-річного ювілею Університету. Витяг з постанови наради у ректора від 15.06.1935 // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 5А. Арк. 1.

⁴ Ориентировочный план истории Харьковского университета // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 5А. Арк. 2.

⁵ Дмитриев А.Н. Переизобретение советского университета // Философско-литературный журнал «Логос». 2013. № 1. С. 47.

професіоналізації вищої освіти, ХІНО, інститут профосвіти. В решті-решт, йшлося про відновлення університету як центру теоретичних знань, пов'язаного з практикою соціалістичного знання. Не оминули й проблеми українського націоналізму та української системи освіти, а також боротьбу з націоналістами та троцкістами у 1933-34 рр. За наміченим планом мало було бути висвітлено історію кафедр¹. У зв'язку з цим зверталися до керівників кафедр з пропозицією подати історію кафедри, аргументуючи, що лише причетні до даної кафедри можуть передати її історію². Також планувалося згадати видатних вчених, які вийшли з університету, висвітлити наукові праці, історію дослідницьких інститутів та систему ХДУ³.

Такий перебіг подій був пов'язаний зі зміною раніше домінуючих поглядів на університет та на столітні форми саморепрезентації. Нове положення університету у радянський період зумовило перегляд поглядів на університетську історію та на університетські традиції. Це спричинило появу нових оцінок минулого⁴. Загалом варто відзначити, що саме у радянські часи традиція створення ювілейних видань була закріплена з важливою ремаркою про ідеологічну роботу.

Ювілейний випуск «Учених записок Харківського державного університету» нам цікавий ще й тому, що ця праця містить текст автора, який невдовзі стане жертвою політичних репресій. Йдеться про ректора Олексія Івановича Нефоросного, який написав статтю про стотридцятирічний ювілей університету⁵, що містила «новий погляд» на університетську історію. Зокрема, створення університетів пояснювалося завданням укріплення монархії, згадувався «режим крепостничества», «атмосфера гонений» тощо. Автор зробив такий загальний висновок щодо цього періоду: «Великий Октябрь смыл всю

¹ Ориентировочный план истории Харьковского университета // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 5А. Арк. 2.

² Зразок звертання до керівників кафедр з проханням подати історію кафедр // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 5А. Арк. 5.

³ Ориентировочный план истории Харьковского университета // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 5А. Арк. 2.

⁴ Посохов С. И. Университетская юбилейная культура на Востоке Европы ... С. 183.

⁵ Нехворосний О. І. До стотридцятиріччя [ХДУ] // Учені записки Харківського університету. Харків, 1935. Кн. 2-3. С. 7-18.

реакционную контрреволюционную нечисть, которая была в университете, превратил его в очаг науки и культуры для трудящихся масс»¹. У 1937 році Олексія Івановича було безпідставно репресовано та звинуваченням в участі у контрреволюційній націоналістичній організації та засуджено до розстрілу². У зв'язку з цими подіями ім'я ректора у ювілейному випуску було закреслено, а сторінки з його статтею були вирізані.

Також було організовано ювілейну виставку, яка мала складатися з трьох частин. Перша вступна частина складалася з політичних та наукових лозунгів, портретів Маркса, Енгельса, Леніна та Сталіна. Друга, загальна, частина відображала розвиток університету з 1805 р. – 1935 р. Зокрема, було наголошено, що розвиток повинен був бути показаний у двох періодах – від 1905 р. до 1935 р. У свою чергу, дореволюційний період повинен бути представлений окремими етапами, які мали б демонструвати різноманітні політичні ситуації у 1805 – 1917 рр. Нарешті третя спеціальна частина повинна була відображати факультетську науково-дослідницьку діяльність³.

Вітання до 130-річного ювілею надходили до університету. Наприклад, голова обласного бюро СНР академік УАН та ВАСХНІЛ Соколовський, згадуючи університет як «найстаріший на Україні й один з найстаріший в цілому Союзі!» та «розсадник високої науки», наголошував: «Університет стає справжньою фабрикою нових, високоосвічених кадрів радянських учених, працівників науки й культури, - стає вогнищем творення нової науки...»⁴. Колишній університетський служитель Микола Чудний також передавав вітання, згадуючи сторічний ювілей Харківського університету, бажав «дальнейшого процветания Университета и расширения его уже и теперь

¹ Нефоросний О.І. Сто тридцять років // Вісті. 1935. № 296. 26 грудня С. 3.

² Ректори Харківського університету (1805—2014): біобібліогр. словник / уклад. В. Д. Прокопова, Р. А. Ставинська, М. Г. Швалб, Б. П. Зайцев, С. М. Куделко, С. І. Посохов, С. Б. Глибицька, Ю. Ю. Полякова; ред. кол.: В. С. Бакіров (голов. ред.); наук. ред. С. М. Куделко; ред. Н. М. Березюк, А. О. Давидова, О. С. Журавльова; бібліогр. ред. С. Б. Глибицька, Ю. Ю. Полякова. 2-е вид., переробл. и допов. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. С. 129.

³ План організації виставки к 130-летнему юбилею ХГУ // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 5А. Арк. 37.

⁴ Лист академіка Соколовського // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 5Б. Арк. 26.

многочисленных кабинетов и лабораторий на пользу науки»¹. Цікаво, що з вітаннями президіум союзу ВШ та НІУ Грузії на честь ювілею подарував три путівки для відмінників освіти на курорти Грузії. Також було зазначено, що готується альбом фотографій вихованців Харківського університету, які працюють на науково-педагогічній ниві РСР Грузії². Привітальні листи та телеграми є невід'ємним елементом святкування Дня університету.

Наступний ювілей – 135-річчя Харківського університету у 1940 році святкували більш скромно. Про День університету з'явилися замітки у деяких виданнях. Наприклад, І. Бойко та К. Віч написали про 135-річчя у журналі «Історик марксист»³. Також Дню університету був присвячений випуск університетської газети «За більшовицькі кадри». За традицією, у випуску було розміщено багато привітань. Наприклад, привітали з ювілеєм заступник СНК СРСР академік О.Я. Вишинський, нарком освіти УРСР Ю. Бухало, президент Академії наук УСРС академік О.О. Богомолець, голова Всесоюзного Комітету зі справ вищої школи при РНК СРСР С. Кафтанов та інші⁴. Привітання від високопоставлених чиновників вкотре підкреслюють важливість та престиж університету.

Наслідуючи давні традиції, було підготовано ювілейне видання «Короткі нариси з історії Харківського державного університету ім. О.М. Горького». У передмові зазначалося, що нариси мають дві частини та власні завдання. Перша частина «Коротких нарисів» висвітлює історію організації та основні етапи розвитку Харківського університету та його центральної наукової бібліотеки за період від 1905 до 1940 року. У другій частині «Коротких нарисів» метою було продемонструвати історію розвитку наук в Університеті. Зазначалося, що другу частинку планувалося видати у найближчий час.

¹ Вітання від колишнього університетського служителя Миколи Чудного // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 5Б. Арк. 75.

² Лист президії спілки ВШ і НІУ Грузії // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 5Б. Арк. 9.

³ Бойко І. Д., Вич К. М. Стотридцятипятилетие Харьковского государственного университета имени А. М. Горького // Историк марксист. 1940. Кн. 6. С. 152-156.

⁴ За більшовицькі кадри. 1940. №24-28. 29 червня. С. 1.

У першій частині книги І.Д. Бойко досліджував період історії Харківського університету з 1805 до 1916 рр., тобто описав заснування й початковий розвиток університету¹. Зокрема, автор звернув увагу на значення університету у Харкові для системи вищої освіти Російської імперії. Як зазначає сучасний дослідник О.Є. Пилипенко, через невеликий обсяг праці, І.Д. Бойко не зміг висвітлити всі аспекти діяльності першого університету Наддніпрянщини повною мірою².

У свою чергу, С.М. Королівський досліджував період з 1917 по 1940 рр., що дало змогу авторові розглянути історію університету за роки Великої Жовтневої революції. Н.Я. Фрідієва написала розділ, присвячений університетській центральній науковій бібліотеці³. За майбутніми оцінками, дана праця була першою спробою висвітлення історії університету з марксистсько-ленінських позицій⁴.

Також відомо, що ректор університету видав наказ, в якому відзначено у зв'язку з 135-річним ювілеєм «кращих людей». Подякою з занесенням до особистої справи було нагороджено 148 працівників та 111 студентів університету. Також було видано 45 грошових премії кращим працівникам.

За традицією було організовано ювілейну виставку. Відкриття виставки відбулося 26 червня 1940 р. На відкритті були присутні академіки, доктори наук, професори, викладачі, представники громадських організацій. Протягом двох днів виставку відвідали 318 чоловік⁵.

140-річчя Харківського університету припало на 1945 р., коли святкування було майже не можливим у зв'язку з умовами воєнного та післявоєнного часу. Наприклад, у Казанському університеті 140-річний ювілей святкували у Актівій залі без світла з духовим оркестром, де голова Президії Верховної Ради ТАССР Г.А. Динмухаметов вручив вченим нагороди. Зокрема, 16 викладачів нагородили орденами та медалями за допомогу фронту та тилу⁶.

¹ Короткі нариси з історії Харківського державного університету ім. О.М. Горького... С. 3 – 42.

² Пилипенко О. Є. Історіографія становлення університетської освіти в Наддніпрянській Україні в першій половині XIX ст. // Сторінки історії. 2019. Вип. 47. С. 77.

³ Короткі нариси з історії Харківського державного університету ім. О.М. Горького... С. 43 – 106.

⁴ Харьковский государственный университет им. А. М. Горького за 150 лет... С. 5.

⁵ За більшовицькі кадри. 1940. №24-28. 29 червня. С. 1 – 8.

⁶ Вишленкова Е.А., Малышева А.А., Сальникова А.А. Terra Universitatis... С. 443.

У грудні 1945 року пройшла наукова сесія, яка була присвячена 140-річчю Харківського університету. Зокрема у місцевій періодиці було залишено згадку про цей день. У газеті «Красное знамя» 140-річному ювілею було присвячено колонку «Славный путь»¹. У газеті «Харківський університет» 19 грудня 1945 р. була опублікована стаття ректора І. М. Буланкіна «140 років». У статті робиться акцент на досягнення не лише сучасного, а й старого університету, підкреслюється роль науки та наукової думки, а також згадується роль університету у розвитку національної української культури. Ректор робить загальний висновок: «... колектив Харківського університету, вступаючи в нове десятиріччя свого існування, ще ширше розгорне боротьбу за високу якість університетської освіти, за передову радянську науку»². Зокрема в статті «Огнище української радянської науки» робиться акцент на підготовці наукових кадрів, а саме: «Найбільшою заслугою університету є те, що протягом двох-трьох десятків років Харківський університет споміж своїх вихованців підготував, відомих на той час всьому ученому світу учених і професорів, які залишили найкрупніший слід в науці»³.

Як зазначають сучасні дослідники О.А. Вишленкова та О.М. Дмитрієв було повністю сформовано підхід за яким університетське минуле набувало легітимності за рахунок сучасних досягнень та успіхів. Класовий підхід у даному випадку тепер був спрямований не на руйнування минулих канонів, а на пропаганду важливості нового, радянського спадку. Саме цей спадок надав можливість реалізовуватися давнім університетським ідеалам та починанням⁴. Таким чином, новий університет відрізнявся від дореволюційного своїми специфічними поглядами на історію, у тому числі і на традицію святкування Дня університету.

Вийшов наказ про оголошення подяки професорам, викладачам, співробітникам і студентам ХДУ у зв'язку з святкуванням 140-річчя

¹ Славный путь. До 140-річчя Харківського державного університету // Красное знамя. 1945 р. 16 грудня. С.1.

² Буланкін І.М. 140 – років // Харківський університет. 1945. № 1. 19 грудня. С.1.

³ Корнієнко Д. Огнище української радянської науки // Соціалістична Харківщина. 1945. №248. 16 грудня.

⁴ Вишленкова Е.А., Дмитрієв А.Н. Прагматика традиції...С. 79—80.

університету¹. Традиційно університет отримав привітання. З 140-річним ювілеєм привітали АН СРСР та нарком освіти УРСР П. Г. Тичина², а також управління вищої школи Раднаркому УРСР та Президії АН УРСР³.

Таким чином, ми можемо простежити, що з моменту відродження університетського свята почали відроджуватися деякі старі університетські традиції та народжувалися нові. Серед традиційних елементів святкування Дня університету залишилися публічні доповіді, музичний супровід та видання ювілейних видань. Важливо зазначити, що форма у даному випадку залишилася незмінною, проте змістовне наповнення було зовсім іншим з ноткою ідеологічних приміток, характерних для радянської епохи, радянського університету. Важливо, що на даному етапі спостерігаються намагання зробити День університету загальноміським святом, адже до святкування запрошуються представники влади, на екскурсії запрошуються усі охочі, проводять факультетські вечори з робітниками тощо. Одночасно зміна цільової аудиторії надає дню університету нових форм святкування – це ювілейні виставки, ідеологічні гасла та плакати, фізкультурні змагання та олімпіади художньої самодіяльності, наукові конференції. Саме ці елементи закріпляться за Днем університету як суто нові радянські елементи святкування, як новації, яким судилося стати традиціями.

2.2. Відзначення 150-річчя Харківського державного університету імені О.М. Горького та відродження святкування Дня університету

На наш погляд, доречно вважати, що друге відродження святкування Дня університету пов'язане зі 150-річчям Харківського державного університету імені О.М. Горького. На думку дослідників, саме 200-річчя Московського та 150-

¹ Наказ про оголошення подяки професорам, викладачам, співробітникам і студентам ХДУ у зв'язку з святкуванням 140-річчя університету // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 17. П. 2. Арк. 10.

² Вітальна телеграма від АН СРСР та комісара народної освіти УРСР П. Г. Тичини // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 17. П. 2. Арк. 16.

³ Вітальні телеграми від управління вищої школи Раднаркому УРСР та Президії АН УРСР // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 17. П. 2. Арк. 15.

річчя Харківського та Казанського університетів мають ознаки відродження «університетського духу»¹. Цю тезу підтверджує вже процедура підготовки до ювілейних урочистостей на честь 150-річчя університету. Ще 23 серпня 1949 року вийшов наказ щодо підготовки та проведення 150-річного ювілею, згідно з яким було створено комісію під керівництвом ректора І.М. Буланкіна, яка мала до 10 вересня надати план роботи².

Незважаючи на певну попередню роботу, реальні кроки щодо організації ювілею почали робити дещо пізніше. Так, загальноуніверситетську комісію з нагоди ювілею було затверджено 2 квітня 1953 року. 14 жовтня 1954 р. було змінено склад даної комісії³. Зокрема, у наказі від 25 листопада 1954 р. було сформовано комісію з розробки конкретних планів та програм ювілейних урочистостей. Врешті, було створено 7 комісій, а саме: з видання наукових праць, з організації наукової сесії професорсько-викладацького складу та студентської наукової конференції, з організації ювілейної виставки, з організації бесід, лекцій, доповідей та статей про ювілей університету, з організації спортивного свята, з організації концертів самодіяльності університету, з оформлення, запрошення гостей на ювілейні урочистості та організацію банкету. Перед комісіями від ректора І.М. Буланкіна повстало завдання сформулювати плани усіх заходів до 1 грудня 1954 року⁴.

Варто підкреслити, що на ювілей загально було виділено – 860 800 руб. З них 190 100 руб. було витрачено на видання, присвячені ювілею, 126 000 руб. – на виставку, 291 700 руб. – на організацію та проведення спортивного свята, 173 000 руб. – на гуртки художньої самодіяльності та підготовку до виступів на урочистостях з нагоди ювілею, 80 000 руб. – на проведення засідання та банкет⁵.

¹ Посохов С.И. Университетская юбилейная культура на Востоке Европы ... С. 184.; Вишленкова Е.А., Малышева А.А., Сальникова А.А. Terra Universitatis... С. 443.

² Приказ № 31 по ХГУ им. А.М. Горького от 23 августа 1949 г. // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 6. Арк. 2.

³ Приказ № 84 по ХГУ им. А.М. Горького от 14 октября 1956 г. // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 4. Арк. 1.

⁴ Приказ № 105 ХГУ им. А.М. Горького от 25 ноября 1954 г. // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 4. Арк. 2.

⁵ Сводная смета расходов на проведение 150-летнего юбилея ХГУ им. А.М. Горького // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 6А. Арк. 18.

Таким чином, характер підготовки до ювілею, виділені фінанси, витрачені ресурси, чисельність членів комісій, які були залучені до організації святкувань, а також зусилля великої кількості ентузіастів та університетських працівників, свідчать про важливість та серйозність даної події для університетської спільноти.

Звісно, у програмі з підготовки можна знайти й суто ідеологічні моменти. Так, зазначалося, що ювілейні урочистості з нагоди 150-річчя університету «должны явиться праздником братского содружества украинской и русской науки, праздником украинского и русского народов». Тим не менш, першочерговим завданням було показати роль Харківського університету у розвитку вітчизняної науки та культури¹.

Спеціально до ювілею університету було проведено значну видавничу роботу. У даному випадку мова йде про видання наукових праць. Було заплановано видати колективну працю з історії Харківського університету, ювілейний випуск «Вчених записок» університету, що мав включити праці окремих факультетів, монографії, присвячені науковій діяльності видатних вчених університету, а також бібліографічні довідники праць вчених університету².

Загалом, з грудня 1954 по квітень 1955 рр. було передбачено видання 19 книг. Серед них були ювілейні збірники праць географічного, геологічного, філологічного факультетів, факультетів та інститутів хімії, біології, фізичного, математичного відділень та Вчені записки економічного факультету³. Доцент кафедри астрономії О.І. Сластьонов написав працю «История астрономической науки в Харьковском университете за 150 лет его существования»⁴. Окремо було видано вибрані праці хіміка М.М. Бекетова. Зокрема, вийшли праці про життя та наукову діяльність математиків С.Н. Бернштейна, Д.М. Синцова, Н.А. Андреева,

¹ Программа юбилейных торжеств в связи с 150-летием ХГУ им. А.М. Горького // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 6А. Арк. 4.

² Там само.

³ План по празднованию 150-летнего юбилея ХГУ им. А.М. Горького // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 6А. Арк. 8.

⁴ Сластенов А. И. Астрономия в Харьковском университете за 150 лет. Харьков: Изд-во ХГУ, 1955. 184 с.

математиків В.А. Стеклова та О.М. Ляпунова. Також було видано покажчик до праць «Общества испытателей природы», літератури, виданої «Обществом медицины и гигиены», а також бібліографічний покажчик до «Вчених записок» ХДУ (1934 – 1954 рр.)¹. Таким чином, було широко представлено розвиток та наукові досягнення більшості факультетів та інститутів університету, а також окремих вчених Харківського університету, було показано велич та роль університету в розвитку вітчизняної науки.

Одночасно важливо відзначити головну працю, яка була видана до 150-річного ювілею, а саме – колективну монографію «Харьковский государственный университет им. А.М. Горького за 150 лет» під редакцією історика Степана Мефодійовича Королівського. Було надруковано 3000 екземплярів цього ювілейного видання². Ця праця дійсно мала велике значення для університетської історії. Ректор університету І.М. Буланкін за редагування даної праці та за активну участь у партійному та суспільному житті університету оголосив подяку з занесенням до особової справи завідувачу кафедри історії СРСР С. М. Королівському³.

На думку С.І. Посохова у даній праці відбувалося поступове відродження постулатів дореволюційної ліберальної історіографії. Наприклад, про роль В.Н. Каразіна у створенні університету. В основу праці було покладено розповідь про досягнення та успіхи, які тлумачилися як результат діяльності «прогрессивных ученых, достигнутый вопреки политике царского самодержавия, скрывавшего всякое поступательное движение». Попередні ювілейні праці дореволюційного часу у книзі характеризувалися як ліберально-буржуазні, де важливі сторони університетського життя не були висвітлені. Також відмінності у праці, порівняно з минулими ювілейними виданнями, були у розділах, присвячених студентському руху, суспільній думці та науковій діяльності професорсько-

¹ План по празднованию 150-летнего юбилея ХГУ им. А.М. Горького // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 6А. Арк. 8.

² Харьковский государственный университет им. А. М. Горького за 150 лет. / отв. ред. С.М. Короливский. Харьков: изд-во Харьк. ун-та, 1955. 386 с.

³ Приказ № 104 по Харьковському ордену Трудового Знамени гос ун-ту им. А. М. Горького // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 6А. Арк. 50.

викладацького складу університету. Праця була написана на основі нових матеріалів, автори спиралися на результати дослідницької роботи, тож це видання є важливим для розуміння історії університету. Проте, вочевидь, можна побачити й недоліки, які пов'язані з ідеологічною обробкою, трактуванням та поданням матеріалу, «звітним» характером останніх розділів¹.

Прояви «університетського духу» можна простежити, якщо аналізувати тематику та стиль ювілейних публічних доповідей. У період з лютого по березень 1955 року було проведено заходи, які були спрямовані на популяризацію університетської історії. Зокрема, на зальноуніверситетських партійних зборах було зачитано доповідь «Харківський університет за 150 років свого існування». В студентських академічних групах проводилися політзаняття на тему «Історія Харківського університету та його значення у розвитку російської та української культури». У студентських гуртожитках проводили лекції на тему «З історії Харківського університету». Для студентів заочного відділення протягом зимової екзаменаційної сесії з січня по лютий було прочитано лекцію на тему: «Харківський університет та його значення для розвитку української та російської культури»². Висвітлення історії університету було новим явищем, адже до 150-річного ювілею історичні нариси мали описовий характер. Важливо, що розповіді про історію університету були не формальним кроком у зв'язку зі святом, а реальною потребою «відродження університетського духу». Напередодні ювілею ще у 1951/52 н.р. на факультетах провели «квітневу» та тематичні конференції, де було зафіксовано поглиблений інтерес до історії університету серед студентів. Про цю зацікавленість в університетській історії свідчать теми доповідей на конференції, наприклад, «Внесок вчених Харківського університету у розвиток вітчизняної археологічної науки», «До історії сходознавства у Харківському університеті», «Револьюційний рух студентів м. Харкова у 1900-1901 рр.» та інші. Зокрема, студенти-історики надавали допомогу науковим колективам, які працювали над створенням історії

¹ Посохов С. И. Юбилей Харьковского университета... С. 145-146.

² План юбилейных торжеств по случаю 150-летия ХГУ им. А.М. Горького // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 4. Арк. 3.

університету та його окремих факультетів¹. Таким чином, потреба у підвищенні рівня освіченості щодо історії Харківського університету йшла напрому від студентів та їх реальних інтересів.

Про історію Харківського університету також розповідали харківській інтелігенції у Будинку вчених, на крупних заводах м. Харкова та у підшефних колгоспах². Таким чином, ми можемо помітити, що питання університетської історії були актуалізовані не лише для університетської спільноти, а й для широкого загалу. Зрозуміло, у цей час не обійшлося без ідеологічної обробки тем. Так або інакше, але публічні лекції надавали ювілею нового окрасу, вже таким чином відбувся вихід святкування зі стін університету на міський та регіональний рівень. Відповідно, така просвітницька робота серед населення стала важливим елементом святкування Дня університету.

Зокрема, про це свідчить організація ювілейної виставки, яка повинна була бути організованою стаціонарно в університеті, але готувалася й пересувна виставка для міста. Виставка висвітлювала історію університету та основні етапи розвитку окремих наук за 150 років, зростання університету після Жовтневої революції, сучасний стан науки в університеті, діяльність видатних вчених університету, продемонструвати наукову продукцію та видавничу діяльність університету, творчі зв'язки українських вчених університету з передовими вченими та громадськими діячами³. Ювілейна виставка була відкрита 1 квітня в Актівій залі, залі очікування та приймальні ректора. Виставка складалася з трьох частин: університет у період кріпацтва (1805 – 1861 рр.); університет у період розвитку капіталізму та в роки імперіалізму (1861 – 1917 рр.); історія університету у радянський період (1917 – 1954 рр.)⁴. Таким чином, на виставці

¹ Парфиненко А. Ю, Посохов С. И. Страницы истории студенческой науки в Харьковском университете Харьков: НМЦ «МД», 2002. С.27 .

² План юбилейных торжеств по случаю 150-летия ХГУ им. А.М. Горького // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 4. Арк. 4.

³ Програма юбилейных торжеств в связи с 150-летием ХГУ им. А.М. Горького // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 6А. Арк. 4.

⁴ План по празднованию 150-летнего юбилея ХГУ им. А.М. Горького // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 6А. Арк. 8.

було продемонстровано розвиток університету у різні періоди його історії та досягнення університету на науковій ниві.

Окрім попередньої видавничої діяльності, масових публічних лекцій та доповідей, ювілейної виставки, важливо підкреслити, що було докладено масу зусиль для організації всіх ювілейних урочистостей. Загалом, урочисті ювілейні заходи проходили у період з 11 квітня по 8 травня 1955 року. Розпочиналися урочистості з «молодої науки», а саме традиційною студентською науковою конференцією, яка проходила з 11 по 16 квітня. Секційні засідання конференції за окремими програмами проходили на різних факультетах¹. Конференція була присвячена річниці В. Леніна, 150-річному ювілею університету та 50-річчю I-ї революції в Російській імперії. На конференції були присутні представники з міст Москва, Київ, Тарту тощо². Загалом були присутні 200 осіб. На заключному засіданні конференції заслухали наукову доповідь студента історичного факультету Ю.В. Шиловцева, професора біологічних наук В.М. Нікітіна. Також гостей студентських наукових співтовариств Московського, Ленінградського, Мінського, Одеського, Тартуського та Київського університетів було нагороджено грамотами та ювілейними значками Харківського університету. Також було заслухано звітну доповідь голови Президії СНТ, обрали нову президію та закрили конференцію³. Таким чином, роль студентських наукових конференцій полягає в тому, що вони надають можливість для студентів проявити себе у ролі дослідників. У даному разі, її міжнародний характер дозволяв вивести День університету за межі студентського представництва Харківського університету.

17 квітня було проведено естафету фізкультурних колективів ХДУ. Змагалися між собою збірні команди факультетів університету⁴. Таким чином, звертаючись до минулих ювілеїв за радянської влади, закріпилася практика

¹ План юбилейных торжеств по случаю 150-летия ХГУ им. А.М. Горького // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 4. Арк. 3.

² Парфиненко А.Ю. Посохов С.И. Страницы истории студенческой науки в Харьковском университете... С. 28.

³ Костюк П. Д. Заметки о 150-летнем юбилее Харьковского университета // Харьковский историографический сборник. 2004. №7. С. 150.

⁴ План юбилейных торжеств по случаю 150-летия ХГУ им. А.М. Горького // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 4. Арк. 3.

демонстрації фізкультурних досягнень, акцентуючи увагу не лише на науково-дослідній діяльності, а й на розвиненості інших сфер. Цікаво, що саме спортивне свято завершило ювілейні урочистості до 150-річчя університету. Таким чином, 8 травня відбулося заключне спортивне свято присвячене 150-річчю на стадіоні «Авангард»¹.

Одночасно, цікаво відношення до спортивних свят випускників університету, адже вони брали безпосередню участь у цих заходах. У рамках усноісторичного проекту «Образи університетської науки: Харківський університет у 1940 – 1980-х роках» показовим є інтерв'ю з Тирновим Олегом Федоровичем професором та завідувачим кафедри космічної радіофізики. Респондент на запитання: «А какие Вы помните общеуниверситетские праздники, проводились ли митинги в университете и как именно?». Олег Федорович відповів: «Ну, праздники спортивные. Если говорить о том, что хорошо запомнилось и нравилось – это спортивные праздники, которые вовлекали большое количество участников. Это, как правило, происходило весной, вот. Это и подвижные игры с мячом, это и перетягивание канатов, это и отжимание гирь, короче говоря, вот такого плана спортивные праздники. Они занимали достойное место в жизни университета, в жизни факультета, это было здорово, интересно и в конце победители получали призы»².

Спортивні свята та інші варіанти змагань були пов'язані зі зміною форм саморепрезентації університету у радянські часи. Саме про це нам свідчать й інші заходи, приурочені до святкування ювілеїв Харківського університету. Серед них можна виділити «факультетские вечера с участием рабочих», «физкультурная олимпиада», «посылка делегаций в университетские города», «организация звездного лыжного пробега по Харьковской области для приглашения колхозников» тощо³. Таким чином, нові практики саморепрезентації демонстрували певну еволюцію традицій в університеті.

¹ Пригласительный билет // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 4. Арк. 10.

² Интервью с О.Ф. Тырновым от 28.05.2014, г. Харьков. Интервьюер: Кирьян А.Н. // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 21. П. 2. л. 25.

³ Посохов С.И. Университетская юбилейная культура на Востоке Европы ... С. 183.

19 квітня було проведено урочисте засідання університету у приміщенні Харківського академічного театру опери та балету імені М. В. Лисенко¹. На засіданні були присутні викладачі та співробітники університету, а також представники партійних та громадських організацій, численні гості (з АН СРСР та АН УРСР, 26 університетів та інші)².

Засідання відкривав голова ювілейної комісії перший секретар Обкому партії В.Н. Тітов, І.М. Буланкін зачитав привітання КЦ КП України та Ради Міністрів УРСР, а далі зачитав свою доповідь українською мовою³. У той же час було оголошено, що ще 18 квітня 1955 р. наказом Президії Верховної Ради СРСР Харківський державний університет нагороджений орденом Трудового Червоного Прапора у зв'язку з 150-річним ювілеєм та відзначаючи його заслуги в розвитку науки та підготовці кваліфікованих кадрів⁴. Зокрема у спеціальному випуску газети «Сталінські кадри» було також опубліковано цей наказ. Також у цій газеті були надруковані привітання від ЦК КП України та Ради міністрів Української РСР⁵. В решті-решт, після нагородженням орденом, виступив міністр вищої освіти СРСР В.П. Елютін, який довго розповідав про заслуги Харківського університету та його перспективах подальшого розвитку, а також заявив, що у майбутньому університет отримає нову будівлю тощо⁶.

З приводу нагородження університету орденом Трудового Червоного Прапора та одержання згаданих вище привітань від ЦК КП України та Ради Міністрів УРСР на факультетах проводилися мітинги. Дана нагорода була прийнята дуже радісно. Професори біологічного факультету В.М. Нікітін, Г.К. Самохвалов, доктор біологічних наук А.А. Устінов, доцент В.М. Петров, студент В.Г. Беляєв у своїх виступах «гаряче дякували партії і уряду». Викладачі обіцяли спрямувати «всі свої сили і знання для дальшого розвитку радянської науки і

¹ План юбилейных торжеств по случаю 150-летия ХГУ им. А.М. Горького // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 4. Арк. 3.

² Посохов С. И. Юбилей Харьковского университета... С. 145.

³ Костюк П. Д. Заметки о 150-летнем юбилее Харьковского университета... С. 152.

⁴ Указ Президії Верховної Ради СРСР про нагородження ХДУ імені О.М. Горького Орденом Трудового Червоного прапора // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П.4. Арк. 9.

⁵ Сталінські кадри 1955. №13 – 14 (809-810). 18 квітня.

⁶ Костюк П. Д. Заметки о 150-летнем юбилее Харьковского университета... С. 152-153.

підготовки кваліфікованих кадрів – біологів», а студенти обіцяли краще вчитися. Таким чином, ми можемо простежити, що у радянські часи з'являється практика урядових нагород університетів, зокрема, нагородження орденами. Цікаво, що урочистий вечір, присвячений врученню даної нагороди відбувся лише згодом, 27 червня у цьому ж театрі¹.

Після урочистого засідання факультетів університету разом з партійними та громадськими організаціями в театрах, палацах культури та клубах м. Харкова з 21 по 25 квітня було проведено ювілейну наукову конференцію, присвячену 85-річчю з дня народження В.І. Леніна. В перший день конференції було проведено засідання Ради університету разом з професорсько-викладацьким складом, працівниками та студентами, а в наступний – розпочали свою роботу секційні засідання². Таким чином, ми можемо зазначити, що характерним елементом святкування у радянський період стала організація наукових конференцій, у яких брали участь представники професорсько-викладацького складу, а також і студентства.

Цікаво, що «ювілейний вихідний» планували провести, відвідуючи харківські театри. Також щодо дозвілля, то 24 квітня було організовано банкет у ресторані «Люкс» на 300 осіб. Було запрошено 185 співробітників університету, 25 директорів вищих навчальних закладів м. Харкова, 40 керівників радянських та партійних організацій м. Харкова, а також 50 запрошених гостей з інших міст³. Загалом, банкет набув офіційного характеру, тож не втім, у спогадах П.Д. Костюка знаходимо згадку, що на банкет професори та викладачі вносили – 75 руб., усі інші – 50 руб., окрім запрошених гостей. Нижній зал був у вигляді букви Ш – три ряди столів примикали до головного ряду, який був розташований перпендикулярно трьом рядам. Було проголошено декілька тостів, де перший проголосив І.М. Буланкін, який запропонував «випити за рідну владу та керівників партії, які постійно піклуються про вищу школу та за розквіт

¹ План юбилейных торжеств по случаю 150-летия ХГУ им. А.М. Горького // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 4. Арк. 3.

² Там само.

³ План юбилейных торжеств по случаю 150-летия ХГУ им. А.М. Горького // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 4. Арк. 3.

радянської культури, потім пили за професорів, доцентів, викладачів, асистентів, лаборантів та препаративів, втретє – за здоров'я гостей. Після чого ректор запропонував пити «за кого хочите, когда хочите и сколько хочите», а, у свою чергу, професор біологічних Леонід Андрійович Шкорбатов запропонував пити «скільки хочите» за здоров'я Івана Миколаєвича, що усі присутні підтримали»¹. Цікаво, що 25 квітня – вечір молоді було вирішено також присвятити 150-річчю університету. Святкували в будівлі Харківського театру музикальної комедії².

27 червня 1955 року відбулося вручення ордену Трудового Червоного Прапора Харківському університету. Замість ректора організував все проректор В.І. Махинько, який за тиждень до урочистого зібрання разом з проректором М.П. Гуциним створили ювілейну комісію. А.Ф. Михайлик відкривав зібрання без урочистої промови, прозвучав Гімн СРСР та Гімн УРСР. Далі Д.П. Піснячевський оголосив наказ Президіуму Верховної Ради СРСР про нагородження Харківського державного університету орденом Трудового Червоного Прапора. Делегація з М.П. Барабашовим через мостик над оркестром направилися до сцени до столу президії. Делегацію склали: М.П. Барабашов, його асистенти – доцент Протопопов та аспірант Побеленський, В.І. Махинько, В.Х. Плужников, Є.С. Хотинський, Т.Д. Страхов, А.К. Вальтер, М.А. Ізмайлов, В.Н. Нікітін, О.А. Воскресенський, аспірант Медведєв, п'ять студентів. Усього близько двадцяти осіб. Після цього слово почав проголошувати В.І. Махинько, який згадав усіх видатних діячів науки, щоб продемонструвати за що нагороджений університет урядовою нагородою. Від партійних та громадських організацій виступив перший секретар Міського комітету партії Трусов. Після нього від імені вчених міста виступив доктор технічних наук професор А.К. Бируля – директор Харківського авто-дорожнього інституту. Потім виступили представники від інших організацій міста. За словами П.Д. Костюка на цьому святі «никаких високих лиц не было»³

¹ Костюк П. Д. Заметки о 150-летнем юбилее Харьковского университета... С. 153 – 156.

² План юбилейных торжеств по случаю 150-летия ХГУ им. А.М. Горького // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 4. Арк. 3.

³ Костюк П. Д. Заметки о 150-летнем юбилее Харьковского университета ... С. 158 – 159.

Також у зв'язку з 150-річним ювілеєм Міністром вищої освіти СРСР за багаторічну та бездоганну роботу у справі підготовки висококваліфікованих кадрів-спеціалістів для народного господарства було оголошено подяку 51 особі з професорсько-викладацького складу та 60 особам з навчально-допоміжної частини та адміністративно-технічного персоналу, було видано грошову премію та ректором університету було оголошено подяку 117 особам з професорсько-викладацького складу¹.

У даному випадку важливо звернути увагу на те, що верховна влада у радянський період демонструвала своє заступництво та прихильність до університету, а той, у свою чергу, відповідав своєю прихильністю. Саме тому варто зазначити, що представники партійних та державних органів влади «освячували» власною присутністю річниці університету. Зокрема, важливим елементом, як у імперський, так і в радянський період, ставало нагородження професорів нагородами. Це лежало в основі союзу взаємодії університету та влади².

150-річний ювілей Харківського університету мав характер міського свята. Будівлі університету, вхід до саду імені Шевченка та привокзальна площа Південного вокзалу були оформлені транспарантами³. Зокрема, було виділено 60 метрів червоної матерії для лозунгів: «а) из призывов ЦК о науке; б) «Привіт славному юбіляру Харківсьокму Держ.Університету ім О.М. Горького»»⁴. На вокзалі та в університеті для зустрічі гостей було організовано чергування. Зокрема, в університеті проходила реєстрація, видача програм та ювілейних збірників, відбувалася зустріч гостей та їх супровід у готелі⁵. Таким чином, у міському просторі було створено атмосферу важливості ювілею університету, адже це дійство творилося на очах містян, гостей міста, чиновників,

¹ Справка // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 6А. Арк. 5.

² Вишленкова Е.А., Малышева А.А., Сальникова А.А. Terra Universitatis... С. 445-446.

³ План юбилейных торжеств по случаю 150-летия ХГУ им. А.М. Горького // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 4. Арк. 3.

⁴ План обеспечения проведения празднования 150-летия ХГУ им. А.М. Горького 16-26 апреля 1955 г. // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 6А. Арк. 30.

⁵ План мероприятий по празднованию 150-летнего юбилея ХГУ им. А.М. Горького // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 6А. Арк. 8.

університетських представників тощо. Цікаво, що міський характер свята підкреслює те, що для гостей було організовано численні екскурсії, які проводилися у святкові дні. Екскурсії проводили з 19 по 24 квітня по місту, до заводів ХТЗ, ХЕМЗ, ХЗТЕУ, до картинної галереї Харківського музею образотворчих мистецтв з переглядом польської виставки, в Харківський історичний музей, на дитячу залізницю¹, а також у музей та лабораторії Харківського університету². Також були домовленості з радіоцентром про передачу по радіо систематичної інформації про хід святкування 150-річчя університету³. Таким чином, були виступи по радіо учених університету, проведення лекцій, доповідей та бесід як у самому університеті, так і в масових аудиторіях міста та області⁴.

Зокрема, з метою просвітницької роботи серед радянського суспільства у центральних та місцевих періодичних виданнях широко висвітлювалася діяльність Харківського університету на різноманітних етапах його історії. Наприклад, «Правда», «Вестник высшей школы», в журнале «Наука и жизнь», «Радянська культура», «Радянська Україна», «Правда Украины», «Красное знамя», «Соціалістична Харківщина», ТАСС, РАТАУ тощо⁵. Переважно статті були з історії університету та окремих факультетів, про розвиток наук в університеті, про видатних діячів університету⁶. Також публікувалися статті з історії університету для суспільно-політичних та наукових журналів Радянського Союзу «Коммунист», «Коммунист Украины», «Известия АН УРСР», «Природа», «Новый мир», «Вітчизна», альманах «Харьков» та інші⁷.

¹ План экскурсий // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 6А. Арк. 20.

² План юбилейных торжеств по случаю 150-летия ХГУ им. А.М. Горького // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 4. Арк. 3.

³ План мероприятий по празднованию 150-летнего юбилея ХГУ им. А.М. Горького // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 6А. Арк. 8.

⁴ Программа юбилейных торжеств в связи с 150-летием ХГУ им. А.М. Горького // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 6А. Арк. 4.

⁵ План юбилейных торжеств по случаю 150-летия ХГУ им. А.М. Горького // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 4. Арк. 3.

⁶ Программа юбилейных торжеств в связи с 150-летием ХГУ им. А.М. Горького // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 6А. Арк. 3.

⁷ Там само.

Таким чином, була розгорнута широка публіцистична діяльність до 150-річчя університету.

Наприклад, стаття ректора університету І.М. Буланкіна «Найстаріший університет України (до 150-річчя Харківського державного університету ім. О.М. Горького)» була надрукована у журналі «Наука и жизнь». Вона повною мірою відображує загальний тон ювілейних статей на дану тематику. Матеріали, які залишили після себе представники університетської спільноти дореволюційного періоду, характеризуються як «націоналістично-буржуазні» та «ліберально-народницькі», проте не заперечується цінність цих праць. Сама університетська діяльність дореволюційного періоду оцінюється більше як культурна, аніж науково-дослідницька. Про діяльність професури було написано наступне: «Проте, практично її діяльність до жовтня 1917 року далі культурних заходів не йшла». У свою чергу, підкреслювалося, що за 37 років радянської влади університет «незмірно виріс, досяг справжнього розквіту», що пояснюється наявністю 10-х факультетів, з 5 тисячами студентами, 60 кафедрами, 300 представників професорсько-викладацького складу тощо. Загалом, стоп'ятидесятиріччя університету характеризувалося як «видатна подія не тільки в житті працівників вищої школи, але і в культурному житті всієї нашої країни»¹.

У статті «Славне стоп'ятидесятиріччя» в газеті «Сталінські кадри» знаходимо таку оцінку: «Історія університету з перших же днів його існування була історією боротьби між царизмом, який проводив по відношенню університету реакційну політику, і прагненнями передових елементів російського суспільства і прогресивної професури зробити університет центром науки і культури»².

Таким чином, у цей період акцентувалася увага на тому, що справжня наука прийшла в університет лише у радянський період.

¹ Буланкин І. М. Найстаріший університет України // Наука і життя. №8. 1955. С. 28-29.

² Сталінські кадри 1955. №13 – 14 (809-810). 18 квітня.

До ювілейної комісії з привітаннями з 150-річчям університету надійшло 300 привітальних телеграм, близько 100 адрес та багато цінних подарунків. Серед подарунків можна назвати стародавню мініатюру від Єреванського університету, модель трактору від ХТЗ, наукові праці Єреванського університету ім. Молотова, барельєф по дереву від Харківського заводу транспортного машинобудівництва, офорти від Харківського художнього інституту, велосипед від «Харківського велозавода», наукові праці Київського університету за 1954 рік, копія картини Айвазовського від моряків підшефного корабля, 6 картин від художників м. Харків, квіти від піонерів м. Харкова та від представників Єреванського університету. Зокрема важливо, що привітальні телеграми надійшли від ЦК КПУ та Ради Міністрів УРСР, від ЦК ЛКСМУ, від ЦК союзу працівників культури, від Президії АН СРСР та УРСР, від Президента АН УРСР академіка О.В. Палладіна, від президії усіх Академій наук союзних республік (Литовська, Естонська, Туркменська, Казахська), від усіх університетів СРСР, від науково-дослідницьких інститутів АН СРСР та академій союзних республік, від різних науково-дослідницьких інститутів та вищих навчальних закладів, у тому числі від педагогічних інститутів УРСР та інших республік, від окремих академіків, дійсних членів, членів-кореспондентів АН союзних республік, від різних заводів, від вихованців університету, які закінчили університет як у дореволюційний час, так і після революції¹. Таким чином, чисельність привітань та подарунків ще раз підкреслює важливість даного свята. Яскравим підтвердженням даних слів є оцінка ювілею студентами хімічного факультету: «Увага, яку проявляють партія і уряд до нашого університету, численні привітання, які поступили в адрес університету з усіх кінців Радянського Союзу, приїзд багатьох гостей на святкування ювілею – все це показує, що 150-річний ювілей Харківського університету відзначається нашим народом як велика і знаменне свято»².

¹ Стенограма урочистого засідання Університету разом з представниками партійних і громадських організацій м. Харкова, присвячено 150 –річному ювілею Харківського державного університету ім. О.М. Горького // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 6А. Арк. 67.

² Сталінські кадри. 1955. № 15 (811). 19 квітня.

Таким чином, 150-річним ювілеєм було остаточно закріплено нові форми святкування Дня університету. Серед, закладених минулими ювілеями радянського періоду, залишилися спортивні та культурно-масові програми, завчасна підготовка, ювілейні видання, виголошення спеціальних доповідей та промов, а також традиційні привітання у формі телеграм. Нові елементи святкування Дня університету включали в себе проведення наукових конференцій, як студентів, так і вчених. Важливо підкреслити, що саме з стоп'ятидесятирічного ювілею свято набуло характер міського свята, адже споруди університету, привокзальна площа, міський парк були заповнені транспарантами. Радіо та преса активно висвітлювали перебіг подій ювілею так, що суспільство стало учасником даних святкувань. Зокрема, для гостей та жителів міста були організовані екскурсії по місту, до музеїв, університетських лабораторій тощо. Новим елементом з 150-річчя університету стали урядові нагороди. Також було закріплено практику відвідувань урочистих заходів державними діячами, а також представниками партійних та громадських організацій.

2.3. Еволюція форм святкування Дня університету у 1960-ті – 1980-ті роки

З середини 1960-х рр. продовжилося поступове відродження університетських традицій. Серед перших було відновлено традицію дореволюційних часів – урочисте засідання Ради університету, яке проводили у січні. Цікаво, що дата урочистого засідання не завжди збігалася з датою відкриття університету 17 (29) січня та могла бути перенесеною. Така невідповідність пов'язана з тим, що Вчена рада збиралася лише по п'ятницях. По-друге, перші засідання були формальними, а доповідь ректора та саме засідання мали звітний характер. Ця тенденція мала продовження у 1990-х рр. Одночасно, окрім підведення підсумків, зберігалася традиція нагородження членів університетської корпорації. Тим не менш важливе не стільки співпадіння з датою відкриття університету, а сам факт відродження даної традиції як такої.

В решті-решт урочисте засідання Вченої ради завершували прийомом у ректора працівників університету, у яких власні ювілеї припадали на даний рік¹.

Продовжуючи тему поступового відродження університетських традицій варто згадати про те, що пам'ятник В.Н. Каразіну наприкінці 1950-х років було встановлено біля головного корпусу. На той час вже давно на пам'ятнику було збито напис «императоркий», який стосувався університету². У 1972 році було створено музей історії університету. Профілювання музею було одним із перших таких подібних музеїв. Цікаво, що таке «місце пам'яті» було відсутнім у багатьох радянських університетах³.

Досить скромно відзначався 170-річний ювілей університету. Університетському ювілеєві було присвячено чергове заняття семінару керівників академічних груп. З доповіддю «Харківському університетові – 170» виступив член-кореспондент АН УРСР проф. В.Г. Хоткевич, також була лекція про міжнародне становище доц. Ю.Г. Литвиненка. Таким чином, ми бачимо повернення до початкового стану тематики доповідей та лекцій, де обговорення університетської ідеї та історії університету знову було відсунуто на другий план.

Одночасно про одного з ветеранів, математика Дмитра Захаровича Гордєвського, було написано статтю. В ній професор зазначив таке: «Сорок шість. Уже сорок шість років з університетом. Тільки в 1929 році, коли я став студентом, він звався інакше: ХІНО - Харківський інститут народної освіти». Таким чином, ми бачимо, що сучасники не сприймали перерву в університетській історії, пов'язану з реорганізацією університету.

Продовжуючи тезу про те, що в День університету було прийнято згадувати ювілярів, хочеться навести приклад з ювілейного випуску університетської газети. Тоді було згадано Марію Спиридонівну Щербань, яка пропрацювала 46 років в університеті (з 1929 року) на посаді старшого

¹ Посохов С. И. Университетская юбилейная культура на Востоке Европы ... С. 184.

² Посохов С. И. Юбилей Харьковского университета... С.146.

³ Посохов С. И. Университетская юбилейная культура на Востоке Европы ... С. 184.

препаратора кафедри фізіології рослин. Таким чином, було закріплено традицію відзначення ветеранів університету в День університету.

Цікаво, що сучасники намагалися зафіксувати у пам'яті ставлення до університету представників університетської спільноти шляхом опитування. Були поставлені запитання: «1. Яку роль відігравав університет у Вашому житті? 2. Вам слово у день ювілею». Відповіді були розміщені на сторінках університетської газети під різними заголовками: «Заздрю онукам і правнукам нашим», «Усе моє життя», «Спасибі, рідний дім!», «Радію успіхам», «Університетові – квітнути!», «Хай примножується слава ВУЗу!», «Жити тобі в віках», «Хай стане тіснішою співдружність поколінь», «Моя доля», «Надійний компас», «Перспективи далекі і близькі» тощо¹. Таким чином, святкування 170-річчя університету пройшло, хоча і скромно, проте з деякими новими елементами святкування.

У свою чергу, 175-річчя Харківського університету стало останнім прикладом дійсно урочистого святкування за радянських часів. За традицією до Дня університету було випущено ювілейний випуск університетської газети², пройшла наукова конференція, надійшли привітальні телеграми, у тому числі й урядові³ тощо.

Також була випущена колективна монографія, яка була традиційно присвячена історії університету. Цей історичний нарис розповідає про заснування університету, основні його підрозділи, навчальний процес, про внесок вчених у розвиток вітчизняної науки та участь студентства у визвольному та революційному русі. Особливу увагу у книзі приділено діяльності університету після Жовтневої революції та сучасному стану розвитку⁴. Не зважаючи на те, що ідеологічна підоснова цієї праці була дещо послаблена, проте стверджувати, що такий варіант історії університету став новим поворотом,

¹ Харківський університет 1975. № 11-13 (2141 – 2143). 11 лютого. С. 1 – 6.

² Харківський університет 1980. № 4. (2255). 11 березня.

³ Урядова телеграма з поздоровленням до 175-річчя ХНУ // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 13. П. 1. Арк. 2.

⁴ Харьковский государственный университет 1805 – 1980. Исторический очерк. Харьков: Вища школа. Изд-во при Харьк. ун-те, 1980. 160 с.

неможна. За традицією доволі великий акцент було зроблено на науковій діяльності. При цьому аналіз матеріалу за науковими напрямками підкреслює, що університет відмовився від частини власної історії у вигляді історії розвитку медицини та юриспруденції, про які не було згадано у книзі¹.

Важливо, що наказом Президії Верховної Ради СРСР Харківський університет було нагороджено орденом Дружби народів. З цією знаменною подією надійшли привітання від Генерального консульства ЧРСР у Києві².

Таким чином, деякі традиційні елементи святкування почали складатися у логічну форму. До речі, така тенденція стосувалася не лише Харківського, а й Казанського університету. У Казані 150-річчя та 175-річчя мали такий самий ефект, як і ці ж самі ювілеї у Харківському університеті. Цікаво, що у святкуваннях Казанського університету брали участь багато гостей, серед яких було багато вихованців. У свою чергу, зустрічі з однокурсниками та викладачами ставали пам'ятною подією, дійсно яскравим святом. Ці ювілеї стали точками пам'яті для цілого покоління казанців, студентів, викладачів, випускників. Ці річниці університету його люди і до сьогодні згадують як головні свята *alma mater*³.

Наступний 180-річний ювілей не відзначався такою ж урочистістю, як попередній. У свою чергу, цей День університету був широко висвітлений у періодичних виданнях⁴. «Те, що свій ювілей університет відзначає напередодні 40-річчя Великої Перемоги, надає події особливої урочистості» - було зазначено у місцевій газеті «Вечірній Харків»⁵. У свою чергу, важливість 9 травня дещо посунуло на другий план День університету, даючи зрозуміти пріоритети подій.

Одночасно важливо, що ювілеї продовжували залишалися приводом для того, щоб черговий раз підкреслити наукові досягнення університетської спільноти. Зокрема, ювілею університету було присвячено книжково-

¹ Посохов С. И. Юбилей Харьковского университета... С.146.

² Поздоровлення з 175 річчям ХНУ від співробітників Генерального консульства ЧССР в Києві від 1. 02. 1980 // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 13. П. 1. Арк. 1.

³ Вишленкова Е.А., Мальшева А.А., Сальникова А.А. Terra Universitatis... С. 443-444.

⁴ Красное знамя 1985. № 19 (11699). 29 января.

⁵ Вечірній Харків 1985. №24 (4850). 29 січень.

ілюстративну виставку у ЦНБ. Окремі розділи експозиції присвячено трудам учених університету, історії університетської бібліотеки¹. Харківський університет у газеті «Соціалістична Харківщина» отримав наступну характеристику: «це справжня кузня кадрів для народного господарства, солідна наукова база: зараз йому доручено 69 завдань по 22 цільових комплексних програмах союзного і республіканського значення²». Таким чином, у черговий раз було підкреслено вклад університету у розвиток вітчизняної науки.

Звичайно, що зі святом 180-річчя на адресу університету у черговий раз надійшли різноманітні привітання. Зокрема, з Днем університету привітали перший секретар Харківського обкому ЛКСМУ В. Мірошніченко, інспектор Харківського облвню В. Краснов, проф. Д. Волков, член-кореспондент АН УРСР, начальник лабораторії ХФТІ АН УРСР, проф. Л. Литвиненко, член-кореспондент АН УРСР, завідуючий відділом ІРЕ АН УРСР, заступник директора інституту з науки, А. Зоріна вчитель-методист СШ № 6 м. Харкова та ін.³.

Підсумовуючи ми можемо простежити, що до Дня університету (особливо в ювілейні роки) у радянський період було характерно приурочення наукових конференцій, виставок, проведення Урочистого засідання Вченої ради університету, публікація ювілейних праць. Цікаво, що університетське свято виводили на загальноміський рівень шляхом висвітлення ходу подій через радіо, місцеві періодичні видання, проведенням просвітницької роботи через лекції, публічні доповіді щодо історії Харківського університету, проводилася олімпіада з фізичної культури та з художньої самодіяльності, до університету надходили привітальні телеграми тощо. Також цікавим елементом була присутність на урочистостях високопоставлених гостей, а також цікаво, що, окрім вручення престижних нагород членам університетської корпорації, стало характерним нагородження університету високими урядовими нагородами. Таким чином, програма Дня університету дійсно поступово стала містити усталені елементи святкування.

¹ Харківський університет 1985. № 9 – 10 (2952 – 2953). 29 січня. С. 1.

² Соціалістична Харківщина 1985. № 19 (17077). 29 січня.

³ Харківський університет 1985. № 9 – 10 (2952 – 2953). 29 січня. С. 2.

Аналізуючи результати інтерв'ю викладачів, співробітників та вихованців університету у рамках усноісторичного проекту «Образи університетської науки: Харківський університет у 1940 – 1980-х роках», ми намагалися дізнатися про реальну важливість Дня університету для членів університетської корпорації.

Нами було проаналізовано інтерв'ю випускників університету з 1950 – 1960-х рр. у кількості 49. Лише один респондент згадав у інтерв'ю про університетське свято – День університету. Це була Пономаренко Лідія Андріївна, яка а з 1962 по 1968 рр. навчалася на економічному факультеті Харківського університету, а з 1950-х рр. працювала у відділі кадрів в університеті. На запитання «Які ви пам'ятаєте загальноуніверситетські свята, факультетські свята, де і як вони проходили?» респондентка відповіла: «Такие праздники как как ... День победы, 1-е мая, 8-е марта, День университета – эти праздники у нас проходили в большом актовом зале, проходили очень интересно, прекрасная была художественная самодеятельность университетская (ну что ещё, не знаю)»¹. З одного боку, Лідія Андріївна пропрацювала в університеті досить довгий час. Зокрема, вона могла бути свідком великих ювілеїв університету, як 150-річчя, так і 175-річчя. В університетській газеті у 2012 році, коли Лідія Андріївна займала посаду заступника керівника навчального відділу, її охарактеризували – «найстарший працівник, яка віддала роботі на цій посаді більше 60 років»².

Цікавим є інтерв'ю з випускником філологічного факультету Вовкорізом Петром Григоровичем, який навчався в університеті у період з 1964 по 1968 рр. На запитання: «Які Ви пам'ятаєте загальні університетські свята? Факультетські свята? Де і як вони проходили? Опишіть їх» респондент відповів: «Зазвичай опі різного плану свята проходили у актовій залі, це були свята приурочені до якоїсь знаменної дати, університетські свята суміщалися із загальнодержавними. Під час цих свят у актовій залі співали, танцювали, як художня самодіяльність, а

¹ Интервью с Л.А. Пономаренко от 05.2007, г. Харьков. Интервьюер: Приз Е.С.// Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 21. П. 2. 2 л.

² Харьковський університет 2012. № 15 (3990). 13 листопада.

потім уже, як ото дискотека»¹. Незважаючи на те, що Петро Григорович надав відповідь про те, що загальноуніверситетські свята все ж таки мали місце, проте які саме свята він не зазначив.

Продовжуючи наш аналіз інтерв'ю випускників 1970-1980-х рр. усноісторичного проекту «Образи університетської науки: Харківський університет у 1940 – 1980-х роках» про День університету також мало хто пам'ятав. У інтерв'ю з кандидатом фізико-математичних наук Шалаєвим Віктором Олексійовичем на запитання: «Проводились ли у вас в університете какие-то торжественные собрания, митинги, субботники, по каким поводам, где и как они проходили?». Відповів: «... Все советские праздники торжественно отмечались в актовом зале, выступало руководство университета, гости из других вузов...»².

Наприклад, з 71 опитаних про ювілей університету згадала випускниця радіофізичного факультету ХДУ імені О.М. Горького Люлічева Інна Анатоліївна, яка навчалася протягом 1972 – 1977 р. На запитання «А проводились ли в університете торжественные собрания, митинги, субботники?» вона відповіла так: «...Вот, что да, конечно, были какие-то торжественные заседания, я вот сейчас вспомнила, посвященные, собирали в огромном зале и к каким-то юбилеям университета, вот это вот было». Безпам'ятство більшості респондентів вдало пояснює відповідь Інни Анатоліївни на запитання: «А какие вы помните общеуниверситетские праздники, может, факультетские праздники?». Респондентка відповіла: «Праздники были, конечно, общеуниверситетские, но не запомнилось ничего. Чтобы оно там ни было, оно в голове не отложилось. Больше отложились студенческие вечеринки»³. Вірогідно, що ці свята в університеті мали

¹ Інтерв'ю з П.Г. Вовкорізом, м. Харків. Інтерв'юєр: Дурицький П.С. // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 21. П. 2. 23 л.

² Інтерв'ю с В.А. Шалаевым от 04.12.2018, г. Харьков. Интервьюеры: Гончарова А.Р., Матузкова М.В. // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 21. П. 2. 17 л.

³ Інтерв'ю с И.А. Люличевой от 02.12.2013, г. Харьков. // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 21. П. 2. 19 л.

другорядне значення для універсантив, адже на першому місці були інші свята, які мали більше значення через свою неформальність.

У той самий час, згадуючи при минулі університетські свята та пам'ять про них, серед привітань з 150-річним ювілеєм Харківського університету був лист з Ленінграду від професора Льва Самойловича Длугача, який писав: «...Я всегда с большим удовольствием вспоминаю свою более, чем 7-летнюю работу в ХГУ, совпавшую с праздником 130-летия Университета...»¹. На відміну від опитуваних респондентів в усноісторичному проекті, про яких йшла мова вище, про 130-річний ювілей згадували і пам'ятали й через двадцять років після події.

Загалом, можна вважати, що 130-річний, 150-річний та 175-річний ювілеї університету, які мали місце у радянські роки, мали велике значення для їх свідків, про ці Дні університету дійсно залишилася пам'ять у декількох поколіннях. Тобто, на нашу думку, слід розрізняти пам'ять про ювілеї та про День університету. Зважаючи на те, що із опитаних респондентів про День університету як університетське свято згадала лише одна випускниця, відповідаючи на питання, ми можемо зробити висновок про те, що це університетське свято не вдалося зробити загальноважливим, воно залишилося формальною датою, яка не запам'яталася, не залишилася у пам'яті членів університетської корпорації.

Таким чином, незважаючи на те, що університетська спільнота і відзначала День університету, а програма його святкування Дня університету поступово отримала усталені елементи, певні традиційні форми саморепрезантациї університетів, говорити про те, що відзначення цього університетського свята перетворилося на усталену університетську традицію, вийшло за рамки формального святкування та почало сприйматися як головне свято університетської спільноти, немає підстав.

¹ Лист професора Л.С. Длугача від 20.04.1955 р. // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 6А. Арк. 237.

ВИСНОВКИ

Відзначення Дня Харківського університету мало свої особливості, які залежали від специфіки того чи іншого історичного періоду. У дорадянський час святкування Дня університету пройшло шлях від запозичення деяких європейських зразків чи певних елементів традиції університетських інавгурацій до створення власного формату відзначення свята. Занепад таких традицій відбувся у період реорганізації університетів в Україні, проте це не означає, що традиція вщухла, це означає, що на День університету почали дивитися по-новому, шукаючи нові ідеологічні сенси, які відповідали радянській епосі.

На нашу думку, святкування Дня університету мало характерні (сталі) елементи, які існували і в дорадянський, і в радянський періоди, що й дозволяє називати це свято традицією. Окрім того, що День університету у всі роки – це засіб продемонструвати свої досягнення як на науковій ниві, так і у культурній площині. Публічні промови, доповіді та лекції використовувалися саме з такою просвітницькою метою. Така форма є традиційним елементом святкування Дня університету, яка прослідковується протягом усього існування університету загалом. Характерно, що для Дня Харківського університету у радянський період такі публічні акти набувають нового значення, адже для радянського університету характерна ідеологічна підоснова. Музика також є традиційним елементом, проте також зі своїми відмінностями, зважаючи на епоху: від спеціально написаних ораторій у дорадянський період до традиційних музикальних творів радянської епохи. Також до Дня Харківського університету традиційно видавалися ювілейні праці. Саме ювілейні видання надають можливість зрозуміти бачення університету сучасниками. Таким чином, до усталених елементів ми можемо віднести публічні промови, музичні твори та ювілейні видання, які є незмінними елементами святкування Дня Харківського університету у радянський та дорадянський періоди.

День Харківського університету мав неабияку корпоративну цінність та слугував святом, яке єднало університетську корпорацію, адже незважаючи на

чвари, непорозуміння, які могли бути, в університетській спільності святкування було елементом єднання. Для дорадянського періоду характерне неформальне святкування Дня університету випускниками, а не лише професорсько-викладацьким складом. Багато у чому саме неформальні умови реально демонструють важливість свята для причетних, аніж формальні урочистості. Тож День Харківського університету для університаріїв закріпився як традиція. Щодо радянського періоду, то День університету запам'ятався неабиякою урочистістю під час відзначення ювілейних дат. Проте День університету – це не лише великі ювілеї, це традиція, яка позначає усталене святкування. На жаль, саме факт того, що випускникам радянського університету запам'ятались лише ювілейні дати, свідчить про те, що День університету у той час був формальною датою, яка, хоча і запам'яталася університаріям, проте не стала по-справжньому важливою. Втім, потрібно підкреслити, що День університету залишився святковою подією з певним набором традиційно незмінних елементів, які стали частиною саморепрезантації Харківського університету. Одночасно, святкування не вийшло тоді за рамки формального відзначення, не стало головним університетським святом.

На нашу думку, День Харківського університету на різних етапах існування мав певні символічні характеристики. Для дорадянського періоду були характерними молебень, урочиста хода, публічні промови, слухання музичних творів тощо. З часом елементи змінювалися, або залишалися в залежності від їх значення та важливості для людей, які наслідували традиціям. У радянський період День Харківського університету зберіг такі форми як публічні промови та слухання музичних творів, проте за змістом вони відрізнялися від початкових смислів.

Таким чином, відзначення Дня Харківського університету стало традицією. Втім, ця традиція не залишалася незмінною. Спочатку вона формувалася як суто корпоративна, в радянський час вона була підкорена ідеологічним постулатам, які були визначені державою, та скоріше мала офіційний характер, оскільки переважна більшість університетів (зокрема,

студентство) фактично не мало до неї відношення. В наш час відбувся певний синтез первісних та модернізованих у радянський період форм. Тож вивчення цих культурних основ має важливе значення при розробці університетських ритуалів та реалізації політики брендингу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Акт в Императорском Харьковском университете 30 августа 1847 года. Харьковский Императорский университет. Харьков: Университетская типография, 1847. 70 с.
2. Акт в Императорском Харьковском университете 8 сентября 1858 года. Харьковский Императорский университет. Харьков: Университетская типография 1858. 89 с.
3. Альбом к 100-летию (1805–1905) Харьковского университета / Издан под ред. проф. Д. И. Багалея фотографом А. М. Иваницким. Харьков, 1905. 40 отд. л. фото.
4. Багалея Д. И. История города Харькова за 250 лет его существования (1655-1905): Ист. монография. Т. 2. (XIX-й и начало XX-го века) / Д. И. Багалея, Д. П. Миллер. Харьков: Тип.-лит. М. Зильберберга, 1912. 973 с
5. Багалея Д. И. Как готовится Харьковский университет к своему столетнему юбилею? // Приднепров. край. 1905. 17 янв. № 2401. С. 3.
6. Багалея Д. И. Краткий очерк истории Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805-1905) / Д. И. Багалея, Н. Ф. Сумцов, В. П. Бузескул. Харьков: Тип. ун-та, 1906. 329 с.
7. Багалея Д. И. О «Биографическом словаре профессоров Харьковского университета» // Записки Императорского Харьковского университета. Харьков, 1893. Кн. 2. С. 13–15.
8. Багалея Д. И. Опыт истории Харьковского университета (по неизданным материалам). Т. 1. (1802-1815). Харьков: Паровая Типография и Литография Зильберберг, 1893–1898. 1204 с.
9. Багалея Д. И. Харьковские университетские торжества в первые годы существования университета // Харьковские губернские ведомости. 1892. 17 янв. №15. 31 с.
10. Биографический словарь профессоров и преподавателей Московского университета за истекающее столетие со дня учреждения января 12-го

- 1755 года по день столетнего юбилея января 12-го 1855 года, составленный трудами профессоров и преподавателей, занимавших кафедры в 1854 году и расположенный по азбучному порядку: Ч. 1–2 / Ред. проф. С. Шевырев. Москва: Унив. тип., 1855. 485 с.
- 11.Бойко И. Д., Вич К. М. Стотридцатипятилетие Харьковского государственного университета имени А. М. Горького // Историк марксист. 1940. Кн. 6. С. 152-156
 - 12.Буланкін І. М. 140 – років // Харківський університет. 1945. № 1. 19 грудня. С.1.
 - 13.Буланкин І. М. Найстаріший університет України // Наука і життя. №8. 1955. С. 28-29.
 - 14.Вечірній Харків 1985. 29 січень. №24 (4850).
 - 15.В годовщину университета // Утро: политическая, общественная, литературная и экономическая газета. 1912. 8 января. № 1542. С. 7.
 - 16.Вітальна телеграма від АН СРСР та комісара народної освіти УРСР П. Г. Тичини // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 17. П. 2. Арк. 16.
 - 17.Вітальні телеграми від управління вищої школи Раднаркому УРСР та Президії АН УРСР// Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 17. П. 2. Арк. 15.
 - 18.Вітання від колишнього університетського служителя Миколи Чудного // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 5Б. Арк. 75.
 - 19.Вітання від піонера кооперативного руху в Україні, вихованця Харківського університету М.В. Левитського // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 5Б. Арк. 77.
 - 20.Воспоминание 12 января 1855 г.: Учёно-лит. ст. проф. и преподавателей имп. Моск. ун-та, изд. по случаю его столет. юбилея. Москва: Тип. Моск. ун-та, 1855. 94 с.

21. Годовщина основания Харьковского университета, празднуемая в Смоленске 17-го янв. 1865 г. Смоленск: Тип. губ. правл., 1865. 8 с.
22. За більшовицькі кадри. 1940. №24-28. 29 червня. С. 1–9.
23. Записка Совета Императорского Харьковского университета по вопросу об условиях, при которых возможно достижение нормального течения университетской жизни / Коллект. автор. Харьков: Типография и Литография М. Зильберберг и С-вья, 1905. 8 с.
24. Зразок звертання до окремих осіб з проханням подати свої спогади // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 5А. Арк. 8.
25. Зразок звертання до керівників кафедр з проханням подати історію кафедр // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 5А. Арк. 5.
26. Извлечение из отчета императорского Харьковского университета за 1879 год // Записки Императорского Харьковского университета 1880. Т. 1, ч. неофиц. С. 1–17.
27. Інтерв'ю з П.Г. Вовкорізом, м. Харків. Інтерв'юєр: Дурицький П.С. // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 21. П. 2. 23 л.
28. Інтерв'ю с И.А. Люличевой от 02.12.2013, г. Харьков. // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 21. П. 2. 19 л.
29. Інтерв'ю с Н.О. Мечедловым-Петросяном от 12. 05. 2015, г. Харьков. Інтерв'юєр: Зайцев С.В. // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 21. П. 2. 34 л.
30. Інтерв'ю с Л.А. Пономаренко от 05.2007, г. Харьков. Інтерв'юєр: Приз Е.С. // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 21. П. 2. 2 л.

- 31.Интервью с О.Ф. Тырновым от 28.05.2014, г. Харьков. Интервьюер: Кирьян А.Н. // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 21. П. 2. 25 л.
- 32.Интервью с В.А. Шалаевым от 04.12.2018, г. Харьков. Интервьюеры: Гончарова А.Р., Матузкова М.В. // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 21. П. 2. 17 л.
- 33.История Московского университета: вторая половина XVIII – начало XIX в. Сборник документов. Т. 1. 1754–1755 / сост. Д. Н. Костышин. Москва: Academia, 2006. 1019 с.
- 34.Историко-филологический факультет Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805 –1905) / Под ред. М. Г. Халанского, Д. И. Багалея. Харьков: Типография Адольфа Дарре, 1908. 388 с.
- 35.Лист академіка Соколовського // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 5б. Арк. 26.
- 36.Лист президії спілки ВШ і НІУ Грузії // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 5б. Арк. 9.
- 37.Лист професора Л.С. Длугача від 20.04.1955 р. // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 6А. Арк. 237.
- 38.К 107-й годовщине Харьковского университета // Утро. 1912. 19 янв. № 1551. С. 4.
- 39.Комитет по сооружению памятника В. Н. Каразину // Южный край. 1904. 1 окт. № 8230. С. 8.
- 40.Каразин В. Н. Предначертание о Харьковском Университете, представленное в Харькове полному Дворянскому Собранию 29-го августа 1802 года и послужившее основанием приговору оногo Собрания 1 сентября / Сочинения, письма и бумаги В. Н. Каразина, собранные и

- редактированные проф. Д. И. Багалеем. Харьков: Университетская типография, 1910. С. 523–534.
41. Каразин В. Н. Сочинения, письма и бумаги. Х.: Тип. и лит. Зильберберг и С-вья, 1910. 926 с.
42. Короткі нариси з історії Харківського державного університету ім. О. М. Горького, 1905 – 1940 рр.: Ювілейне вид. / Відп. ред. К. М. Віч. Харків: Вид-во ун-ту, 1940. 132 с.
43. Корнієнко Д. Огнище української радянської науки // Соціалістична Харківщина. 1945. №248. 16 грудня. С. 2.
44. Костюк П. Д. Заметки о 150-летнем юбилее Харьковского университета // Харьковский историографический сборник. 2004. №7. С. 142 – 160.
45. Красное знамя. 1985. № 19 (11699). 29 января. 4 с.
46. Наказ про оголошення подяки професорам, викладачам, співробітникам і студентам ХДУ у зв'язку з святкуванням 140-річчя університету // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 17. П. 2. Арк. 10.
47. Нехворосний О. І. До стотридцятиріччя [ХДУ] // Учені записки Харківського університету. Харків, 1935. Кн. 2-3. С. 7-18.
48. Нефоросний О.І. Сто тридцять років // Вісті. 1935. № 296. 26 грудня С. 3.
49. Медицинский факультет Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805 –1905) / Под ред. И. П. Скворцова, Д. И. Багалея. – Харьков: Изд. ун-та, 1905-1906. 309 с.
50. Общий устав Императорских российских университетов. Харьков: Университетская типография, 1837. 50 с.
51. Ориентировочный план истории Харьковского университета // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 5А. Арк. 2.
52. Открытие памятника В. Н. Каразину // Харьковские губернские ведомости. 1907. № 137. 21 июня.

53. Отчет о состоянии и деятельности Императорского Харьковского университета за 1892 год // Записки Императорского Харьковского университета. Харьков, 1893. Кн. 2. С. 85–212.
54. План докладов о 130-летнем юбилее Харьковского государственного университета // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 5А. Арк. 18.
55. План экскурсий // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 6А. Арк. 20.
56. План мероприятий по празднованию 150-летнего юбилея ХГУ им. А.М. Горького // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 6А. Арк. 8.
57. План обеспечения проведения празднования 150-летия ХГУ им. А.М. Горького 16-26 апреля 1955 г. // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 6А. Арк. 30.
58. План организации выставки к 130-летию юбилею ХГУ // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 5А. Арк. 37.
59. План по празднованию 150-летнего юбилея ХГУ им. А.М. Горького // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 6А. Арк. 8.
60. План празднования 130-летнего юбилея ХГУ // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 5А. Арк. 21.
61. План юбилейных торжеств по случаю 150-летия ХГУ им. А.М. Горького // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 4. Арк. 3.
62. Поздоровлення з 175 річчям ХНУ від співробітників Генерального консульства ЧССР в Києві від 1. 02. 1980 // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 13. П. 1. Арк. 1.

63. Празднование годовщины основания Императорского Харьковского университета, 17-го января 1859 г., в Одессе. Одесса: Городская типография, 1859. 33 с.
64. Празднование годовщины университета 17 янв. 1899 г. в Петербурге [бывшими харьк. студентами] // Южный край 1899. № 6199. 21 янв. С. 3.
65. Пригласительный билет // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 4. Арк. 10.
66. Приказ № 31 по ХГУ им. А.М. Горького от 23 августа 1949 г. // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 6. Арк. 2.
67. Приказ № 84 по ХГУ им. А.М. Горького от 14 октября 1956 г. // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 4. Арк. 1.
68. Приказ № 104 по Харьковскому ордена Трудового Знамени гос ун-ту им. А. М. Горького // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 6А. Арк. 50.
69. Приказ № 105 ХГУ им. А.М. Горького от 25 ноября 1954 г. // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 4. Арк. 2.
70. Про святкування 130-річного ювілею Університету. Витяг з постанови наради у ректора від 15.06.1935 // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 5А. Арк. 1.
71. Программа юбилейных торжеств в связи с 150-летием ХГУ им. А.М. Горького // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 6А. Арк. 4.
72. Речи, говоренные в торжественном собрании 17 января 1805 года при открытии Императорского Харьковского университета. Харьковский Императорский университет. Харьков: Университетская типография, 1806. 34 с.

73. Розальон-Сошальский А. Г. Мои воспоминания // Харківський університет XIX – початку XX століття у спогадах його професорів та вихованців : у 2 тт. / уклад. Б. П. Зайцев та ін. Харків, 2011. Т. 1. С. 33–39.
74. Рославский-Петровский А. Краткое историко-статистическое обозрение Императорского Харьковского университета. Харьков, 1850. 23 с.
75. Сводная смета расходов на проведение 150-летнего юбилея ХГУ им. А.М. Горького // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 6А. Арк. 18.
76. Славный путь. До 140-річчя Харківського державного університету // Красное знамя. 1945 р. 16 грудня. С.1.
77. Сластенов А. И. Астрономия в Харьковском университете за 150 лет. Харьков: Изд-во ХГУ, 1955. 184 с.
78. Смета по празднованию юбилея Харьковского государственного университета // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф.7. О.14. П.5б. Арк. 19.
79. Сокальский И. П. Alma mater: По поводу 80-летней годовщины Харьк. унта // Статистичний листок. Харьков, 1885. № 1. С. 1–2.
80. Сообщение о митинге трудящихся Харькова, посвященном столетию Харьковского университета, и принятие на нем резолюции с требованием Учредительного собрания. 15 февр. 1905 г. // Харьков и Харьковская губерния в первой русской революции 1905 – 1907 годов: Сб. док. и матер. Харьков, 1955. С. 54–55.
81. Соціалістична Харківщина 1985. № 19 (17077). 29 січня.
82. Справка // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 6А. Арк. 5.
83. Стенограма урочистого засідання Університету разом з представниками партійних і громадських організацій м. Харкова, присвячено 150 –річному ювілею Харківського державного університету ім. О.М. Горького // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П. 6А. Арк. 67.

84. Сталінські кадри 1955. №13 – 14 (809-810). 18 квітня.
85. Сталінські кадри. 1955. № 15 (811). 19 квітня.
86. Сумцов Н. Ф. К оценке университетского дня // Южный край. 1909. № 9592. 21 янв. С. 4
87. Тарапов И.Е. Харьковский университет. Страницы истории: Сб. актовых речей на торжественных заседаниях Учёного совета, 1976- 1993. Харьков: Фолио, 1997. 271 с.
88. Указ Президії Верховної Ради СРСР про нагородження ХДУ імені О.М. Горького Орденом трудового Червоного прапора // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 14. П.4. Арк. 9.
89. Украинский вестник на 1816 год. Кн. 9. Харьков: В Университетской типографии, 1816. С. 346–352.
90. Устав Императорского Харьковского университета // Периодическое сочинение об успехах народного просвещения. СПб: Имп. Акад. наук, 1805. № 10. С. 225–290.
91. Урядова телеграма з поздоровленням до 175-річчя ХНУ // Музей історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ф. 7. О. 13. П. 1. Арк. 2.
92. Утро: политическая, общественная, литературная и экономическая газета. 1912. (№ 1544). 11 января. 8 с.
93. Учёные общества и учебно-вспомогательные учреждения Харьковского университета (1805 –1905) // Под. Ред. Д. И. Багалея и И. П. Осипова. Харьков: Изд. Ун-та, 1911. 280 с.
94. Физико-математический факультет Харьковского университета за первые 100 лет его существования (1805-1905) / Под ред. И. П. Осипова, Д. И. Багалея. Харьков: Тип. Дарре, 1908. 248 с.
95. Фойгт К.К. Историко-статистические записки об Императорском Харьковском университете и его заведениях от основания Университета до 1859 года. Харьков: Университетская типография, 1859. 172 с.

96. Харьковский государственный университет 1805 – 1980. Исторический очерк. Харьков: Вища школа. Изд-во при Харьк. ун-те, 1980. 160 с.
97. Харьковский государственный университет им. А. М. Горького за 150 лет. / отв. ред. С.М. Короливский. Харьков: изд-во Харьк. ун-та, 1955. 386 с.
98. Харківський університет 1975. № 11-13 (2141 – 2143). 11 лютого. С. 1 – 6.
99. Харківський університет 1980. № 4. (2255) 11 березня.
100. Харківський університет 1985. № 9 – 10 (2952 – 2953). 29 січня.
101. Харківський університет 2000. №4 (3751). 7 березня.
102. Харківський університет 2012. № 15 (3990). 13 листопада.
103. Хмарин Л. Рассказы старого студента: *Gaudeamus igitur...* // Южный край. 1891. № 3519. 31 марта. С. 2
104. Шевырёв С. П. История императорского Московского университета, написанная к столетнему его юбилею. Москва: Университетская типография, 1855. 584 с.
105. Южный край: ежедневное издание. Газета общественная, литературная и политическая. 1881. № 17. 18 (30) января. С. 4.
106. Южный край: ежедневное издание. Газета общественная, литературная и политическая. 1882. № 365. 17 (29) января. С. 4.
107. Южный край: ежедневное издание. Газета общественная, литературная и политическая. 1903. № 7940. 14 декабря. С.5.
108. Юридический факультет Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805 –1905) / Под ред. М. П. Чубинского, Д. И. Багалея. Харьков: Изд. Харьк. ун-та, 1908. 309 с.
109. Аврус А. И. История российских университетов. Москва: Московский общественный научный фонд, 2001. 85 с.
110. Александров Д. А. Советизация высшего образования и становление советской научно-исследовательской системы // За «железным занавесом»:

- мифы и реалии советской науки / Под ред. Э. И. Колчинского и М. Хайнеманна. СПб: Наука, 2002. С. 152–165.
111. Андреев А. Ю. Российские университеты XVIII – первой половины XIX века в контексте университетской истории Европы. Москва: Знак, 2009. 640 с.
112. Андреев А. Ю. Университетская идея в понимании М. В. Ломоносова // Вестник Московского университета. Серия 8. История. 2011. №5. С. 52–68.
113. Бёрк П. Что такое культуральная история? Москва: Изд. Дом Высшей школы экономики, 2015. 240 с.
114. Богдашина О. М., Куделко С. М. Харківський класичний університет і Харківський інститут народної освіти: проблеми спадкоємності (історіографічні сюжети): до 100-річчя реформи університетської освіти в Україні // Універсум історії та археології. 2020. Вип. 1. С. 16–25.
115. Болебрух А. Г., Куделко С. М., Хрідочкін А. В. Василь Назарович Каразін (1773-1842). Харків: Вид-во «Авто-Енергія», 2005. 348 с.
116. Бурмистрова Л.П. Публичные лекции профессоров и преподавателей Казанского университета: XIX в. Казань: Изд-во Казанского ун-та, 2002. 159 с.
117. Вишленкова Е.А., Галиуллина Р. Х. Профессора и бюрократы: парадоксы университетской автономии в России первой половины XIX века. Москва: Изд. дом гос. ун-та Высшей школы экономики, 2011. 72 с.
118. Вишленкова Е. А., Дмитриев А. Н. Прагматика традиции, или актуальное прошлое для российских университетов // Сословие русских профессоров. Создатели статусов и смыслов / под ред. Е. А. Вишленковой, И. М. Савельевой. Москва: Издательский дом Высшей школы экономики, 2013. С. 61–95.
119. Вишленкова Е. А., Малышева А. А., Сальникова А. А. Terra Universitatis: два века унив. культуры в Казани. Казань: Казан. гос. ун-т, 2005 (Тип. ИЦ КГУ). 498 с.

120. Вовк О. І. Постать Василя Каразіна в історіографії. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. 328 с.
121. Дмитриев А. Н. Переизобретение советского университета // Философско-литературный журнал «Логос». 2013. № 1. С. 41–64.
122. Жуковская Т. Н. Университеты и университетские традиции в России. Петрозаводск: Издательство Петрозаводского государственного университета, 2011. 140 с.
123. Иляшевич Л. В. Краткий очерк истории харьковского дворянства. Харьков: Типография М. Зильберберга, 1885. 166 с.
124. Колоней Д. В. Развитие частного музыкального образования на Слобожанщине в XVIII - начале XX в. // Краєзнавство. 2003. № 1-4. С. 74–78.
125. Кулакова И. П. Университетское пространство и его обитатели. Московский университет в историко-культурной среде XVIII века. Москва: Новый хронограф, 2006. 336 с.
126. Нефёдова М. В. Актовые речи профессоров Казанского университета как форма организации воспитательного процесса студентов // Психология, социология и педагогика. 2013. № 4. URL: <http://psychology.snauka.ru/2013/04/2126> (дата звернення: 07.02.2021).
127. Парфіненко А. Ю. Розуміння суспільно-політичної ролі української вищої школи в радянській публіцистиці 1920-х – початку 1930-х років // Історіографічні дослідження в Україні: Зб. наук. пр. 2008. Вип. 18. С. 415–426.
128. Парфиненко А. Ю, Посохов С. И. Страницы истории студенческой науки в Харьковском университете Харьков: НМЦ «МД», 2002. 116 с.
129. Парфіненко А. Ю. У пошуках причин «ліквідації» університетів України (аналіз радянської журнальної публіцистики 1920-х–початку 1930-х років). Харків: САМ, 2008. 208 с.

130. Петров Ф. А. Формирование системы университетского образования в России. Т. 1. Российские университеты и Устав 1804 года. Москва: Издательство Московского университета, 2002. 416 с.
131. Пилипенко О. Є. Історіографія становлення університетської освіти в Наддніпрянській Україні в першій половині XIX ст. // Сторінки історії. 2019. Вип. 47. С. 73–99.
132. Посохова Л. Ю. Харківський колегіум (XVIII – перша половина XIX ст.). Харків, 1999. 168 с.
133. Посохов С. И. Механизмы саморепрезентации университета: торжественные акты в университетах Российской империи (вт. пол. XVIII – перв. пол. XIX вв.) // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Серія: Історичні науки 2011. Вип. 87. № 8. С. 10–15.
134. Посохов С. И. Традиции проповеди в актовых речах профессоров университетов Российской империи (вторая половина XVIII – первая треть XIX в.) // Диалог со временем. 2019. Вып. 66. С. 154–175.
135. Посохов С. И. Университет и город в Российской империи (вторая половина XVIII – первая половина XIX вв.). Харьков: ХНУ им. В. Н. Каразина, 2014. 364 с.
136. Посохов С. И. Университетский город в Российской империи второй половины XVIII – первой половины XIX веков (К вопросу о роли, степени и каналах немецкого культурного влияния) // Диалог со временем. 2011. Вып. 36. С. 140–165.
137. Посохов С. И. Университетская юбилейная культура на Востоке Европы // «Res Historica». 2015. № 39. С. 171–189.
138. Посохов С. И. Уставы университетов Российской империи XIX века как законы и как символы // *Bellicum Diplomaticum v Lublinense*. 2014. С. 115–130.
139. Посохов С. И. Юбилей Харьковского университета // Отечественная история. 2004. №. 6. С. 141–148.

140. Прутцков Г. В. Татьяна день как дата рождения Московского университета. Становление традиции // Медиальманах. 2017. № 2 (79). С. 134–137.
141. Ректори Харківського університету (1805—2014): біобібліогр. словник / уклад. В. Д. Прокопова, Р. А. Ставинська, М. Г. Швалб, Б. П. Зайцев, С. М. Куделко, С. І. Посохов, С. Б. Глибицька, Ю. Ю. Полякова; ред. кол.: В. С. Бакіров (голов. ред.); наук. ред. С. М. Куделко; ред. Н. М. Березюк, А. О. Давидова, О. С. Журавльова; бібліогр. ред. С. Б. Глибицька, Ю. Ю. Полякова. 2-е вид., переробл. и допов. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. 222 с.
142. Репина Л. П. История исторического знания: пособие для вузов / Репина А. П., Зверева В. В., Парамонова М. Ю. 2-е изд., стереотип. Москва: Дрофа, 2006. 288 с.
143. Репина Л. П. Юбилейные истории университетов как жанр современной российской историографии // Диалог со временем. 2017. Вып. 60. С. 142–152.
144. Свято-Антоніївська університетська церква / Уклад.: Петровський В. В., о. Володимир (Швець), Куделко С. М. Харків: Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2013. 80 с.
145. Тимошенко М. Проповеди настоятелей университетской церкви Св. Антония императорского Харковского университета как источник для изучения истории России XIX – нач. XX ст. // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: збірник наукових праць. 2011. Вип. 14. С. 300–307.
146. Университетская идея в Российской империи XVIII – начала XX веков: Антология: учеб. Пособие для вузов / сост. А. Ю. Андреев, С. И. Посохов. Москва: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2011. 527 с.

РЕЗЮМЕ

Дослідження присвячено вивченню процесу становлення та розвитку традиції святкування Дня Харківського університету з 1804 р. до 1980-х рр. У висновку зазначено, що відзначення Дня Харківського університету мало свої особливості, які залежали від специфіки того чи іншого історичного періоду. У дорадянський час святкування Дня університету пройшло шлях від запозичення деяких європейських зразків чи певних елементів традиції університетських інавгурацій до створення власного формату відзначення свята. Занепад таких традицій відбувся у період реорганізації університетів в Україні. Втім, у подальшому відбулося відродження деяких форм, проте на перший план вийшли нові ідеологічні сенси, які відповідали радянській епосі. Поступово відбувався синтез первісних та модернізованих у радянський період форм відзначення Дня університету. Можна констатувати, що святкування Дня університету мало характерні (сталі) елементи, які існували і в дорадянський, і в радянський періоди, що й дозволяє казати про традицію. Зокрема, День університету у всі часи – це засіб продемонструвати свої досягнення як на науковій ниві, так і у культурній площині. Публічні промови, доповіді та лекції використовувалися саме з такою просвітницькою метою. Така спрямованість святкування Дня університету простежується протягом усього існування університету загалом. Виявлені особливості ритуалістики на різних етапах його історії дозволили зрозуміти зміни в університетській культурі та стан самого університету у різні епохи.

SUMMARY

The research is devoted to studying the process of formation and development of the tradition of celebrating the Day of Kharkiv University from 1804 to the 1980s. In conclusion, it is noted that the celebration of the Day of Kharkiv University had its own characteristics, which depended on the specifics of a particular historical period.

In pre-Soviet times, the celebration of University Day went from borrowing some European designs or certain elements of the tradition of university inaugurations to creating its own format for celebrating the holiday. The decline of such traditions occurred during the reorganization of universities in Ukraine. However, in the future there was a revival of some forms, but new ideological meanings came to the fore, which corresponded to the Soviet Union times. Gradually there was a synthesis of original and modernized in the Soviet period forms of celebration of University Day. It can be stated that the celebration of the University Day had characteristic (permanent) elements that existed in both pre-Soviet and Soviet periods, which allows us to talk about tradition. In particular, University Day at all times is a means to demonstrate their achievements both in the scientific and in the cultural fields. Public speeches, reports and lectures were used for this educational purpose. This orientation of the celebration of University Day can be traced throughout the existence of the university as a whole. The revealed features of ritualism at different stages of its history allowed to understand the changes in the university culture and the state of the university itself in different epochs.